

24. Adına heykel dikilen edebiyatçılar ve *ikonik* bir tartışma örneği: “Kimin heykelini dikmeliyiz?”

İbrahim ÖZTÜRKÇÜ¹

APA: Öztürkçü, İ. (2023). Adına heykel dikilen edebiyatçılar ve *ikonik* bir tartışma örneği: “Kimin heykelini dikmeliyiz?”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 416-437. DOI: 10.29000/rumelide.1379178.

Öz

Toplumun duygu ve düşüncelerine tercüman, gençliğe örnek olma ve onlara millî ülküyü aşılama noktasında şair ve yazarlar, bir milletin tanınmış ve önde gelen şahsiyetleridir. Tarihi, sembol kişileri toplumun hafızasına nakşetmenin ve sürekli hatırlatmanın yollarından biri de heykellerinin yapılmasıdır. Heykel sanatı, kültürel bellek temsilcileri olan edebiyatçılara ölümsüzlük aşılama eğilimlerinin bir tezahürüdür. Resim gibi heykel sanatına da mesafeli duran İslam dininin emirleri gereği Osmanlı’da pek sıcak bakılmayan büst/anıt/heykel geleneği, Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte canlanmış, tarihî, siyasî ve edebî şahsiyetlerin heykellerinin dikilmesine müsamaha gösterilmiştir. Farklı tarihlerde birçok resmî ve sivil kurum, halkevi, halkodası, vakıf ve dernekler, edebiyatçıların heykellerinin dikilmesine ön ayak olmuşlardır. Bu teşebbüsler zaman zaman dinî referanslı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Yeni Türk Edebiyatında adına ilk heykel dikme teşebbüsü Tevfik Fikret için olurken zamanla Nâmık Kemal, Ziya Gökalp, Mehmet Âkif, Ahmet Rasim, Ahmet Haşim, Süleyman Nazif, Nâzım Hikmet gibi Türk edebiyatının önemli yazarları için de heykeller dikilmiştir. 1939 yılında *İkdam* gazetesinde yapılan bir anket, kamuoyunda kimlerin heykellerinin yapılmasına sıcak bakıldığını ortaya koymuş ve bu anketten Nâmık Kemal birinci çıkmıştır. Günümüze ulaşmaya kadar birçok şair ve yazarın heykeli, doğup büyüdükleri semt ile vefat ettikleri kentlere dikilirken kimileri de sembolik anlam ifade ettiği için Galatasaray Lisesi gibi çalıştıkları kurumun bahçesine dikilmiştir. Bu makalede Türk edebiyatında yazarlar için heykel dikme teşebbüsleri, bu faaliyetlerin matbuatta algılanış biçimleri, heykel üzerine yapılmış anket ve tartışmalar üzerinden ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Yeni Türk Edebiyatı, heykel sanatı, ikonik, anket, *İkdam* gazetesi

Literary figures for whom statues are erected and an *iconic* case of controversy: “whose statue should we erect?”

Abstract

Poets and writers are well-known and prominent figures of a nation in terms of interpreting the feelings and thoughts of the society, setting an example for the youth and instilling in them the national ideal. One of the ways to engrave historical and symbolic figures in the memory of the society and to remind them constantly is to make their sculptures. The art of sculpture is a manifestation of the tendency to instill immortality in literary figures who are representatives of cultural memory. The tradition of busts/monuments/sculptures, which was not looked upon favorably in the Ottoman Empire due to the dictates of Islam, which prohibits sculpture as well as painting, was revived with the establishment of the Republic, and in this context, the erection of statues of historical and literary

¹ Dr. MEB (İstanbul, Türkiye), ibrahimozturkcu1980@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9545-9786 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 01.09.2023-kabul tarihi: 23.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1379178]

figures was tolerated. At different dates, many official and non-governmental institutions, community centers, community centers, foundations and associations pioneered the erection of statues of literary figures. From time to time, these initiatives have also brought along religiously referenced debates. While the first attempt to erect a statue for Tevfik Fikret was made in the New Turkish Literature, statues were erected for prominent writers of Turkish literature such as Nâmık Kemal, Ziya Gökalp, Mehmet Âkif, Ahmet Rasim, Ahmet Haşim, Süleyman Nazif, Nâzım Hikmet. In this context, this article will examine the attempts to erect statues for writers in Turkish literature, the perception of these activities in the press, and the surveys and discussions on statues.

Keywords: New Turkish Literature, sculpture art, iconic, survey, *İkdam* newspaper

1. Giriş

Heykeltıraşlık, mimarlık, nakkaşlık gibi Yunanlılarca sonradan tekâmül ettirilmiş olan güzel sanatlar, önceleri zengin bir ticaret merkezi olan büyük Yunan şehirlerinde inkişafa başlamıştır. İlk yapılan heykeller Tanrılara mahsus olup tahtadan imal edilmekteydi. Bunlar, gözleri kapalı ve kolları ayrı olarak vücutlarına raptedilmiş bulunmaktaydı. Eski Yunan efsaneleri, Atinalı Dedal (Daidalos) adlı bir heykeltıraşın gözleri gören ve yürüyen heykeller yaptığından bahsetmektedir (Sertoğlu, 1953: 5). Atina kadar Batı dünyasını etkileyen heykel sanatının merkezlerinden biri de Mısır’dır. Mısır heykelinin sağlam arkaik karakteri (anıtsal anlatımı) özellikle Alman, Fransız ve İngiliz sanatçıları derinden etkilemiştir. Zamanla Afrika kavimlerinin primitif sağlam anlatımıyla güçlenen bu etkiyle eski Yunan’ın o ince optik-doğa-idealizmi, yerini sağlam bir doğa-ekspresyonizmine terk etmiş ve sanatçılar artık tüketilmiş bir zarif vücut anlatımından zevk almaz olmuşlardır. Bu bakımdan Mısır sanatı, Avrupa sanatının yeni anlatım imkânları bulmasına hizmet etmiştir (Turani, 1979: 69-70).

İslamiyet’ten önce tapınmak için kullanılan heykeller, sanat bakımından bir değere sahip değildi. Hıristiyanlıkta ise havarilerin tarifleri üzerine Hz. İsa’nın, annesi Meryem’in ve meleklerin resimleri mabetlere girmeye başlamıştır. Zamanla kiliselerde kaçınılmaz bir iç tezyinata dönüşen tasvir ve heykeller, bazı Hıristiyan din adamlarının, heykelleri kırmalarına ve *iconoclasm* hareketinin doğmasına neden olmuştur. Bu hareket, azizlerin resimlerini kırmak, VIII. ve IX. asırda Şark kiliselerindeki resimleri kaldırtmayı amaçlayan bir partiyi netice vermiştir. III. Lui yönetimindeki bu partizan kalkışma, Bizans İmparatorluğunun diğer şehirlerine de sıçramış, tasvir ve heykellere karşı düşmanlık şiddetlenmeye başlamıştır (Şekerci, 1996: 11-19).

Kiliselerdeki ikonalar, resimler, tasvirler, devrin insanları için farklı bir evrene girişin sembolleri olarak yorumlanmıştır. Bu imgeler bir araya gelerek yapının hafızasını inşa etmiştir. Pierre Nora, bu tür yapıları “hafıza mekânı” olarak adlandırmıştır (Anar, 2018: 68-69). *İkon*, Yunancada Doğu kiliselerinde İsa, Meryem veya ermişlerin tahta üzerine mumlu ve yumurtalı boya ile yapılmış resimlerine verilen ada denmektedir. *Iconographe*, resim ve heykel ve âsâr-ı atıkanın suretini almak anlamına geldiği gibi “bir fende mâhir adam” anlamını da kapsamaktadır (Ş. Sâmî, 1898: 990). İkonografi ayrıca Tanrı ve insan tasvirlerinin tanıtılması ve açıklanmasıdır. Pars Tuğlacı kelimeye şu anlamı eklemiştir:

“Bu bilim, tarihe mal olmuş bir insanın veya bir özün tasvirlerinin, bir çağ, bir medeniyet, bir din, bir sanat biçimi ile ilgili resim veya heykelleri inceleyebilir. Yalnız süsleme unsurları, ikonografiyi değil, süslemeciliği ilgilendirir.” (Tuğlacı, 1971: 1187-1188).

Burada birinci anlamdan çok ikinci anlam ön plana çıkmaktadır ki *ikonik* kelimesi bir dalın öne çıkan şahsiyetinin tasvirini konu alan resim, heykel vb. ürünleri karşılamaktadır (Tuğlacı, 1971: 1187-1188).

Orta Çağ'daki ikonograflar sayesinde resim, büst ve heykelin “imge dağarcığını” harekete geçiren rolü sanata yansımış, önemli insanları toplumlara hatırlatan bir sembol olarak bu sanatlar rağbet görmeye başlamıştır.

Avrupa'da şair ve yazarlar adına dikilen ilk heykel, İngiliz ve dünya edebiyatının güçlü yazarı Shakespeare içindir. Midhat Cemal Kuntay, *Son Posta* gazetesindeki bir yazısında Shakespeare'in ülkesinde 300 yıl “anılmayan bir dâhi” olarak kaldığını, şöhretinin ise İngiltere'ye dışarıdan geldiğini iddia etmektedir. Kuntay'a göre Shakespeare'i tercüme eden Letourneur hakkında ağır ifadeler kullanılmış ve İngiltere'de yetkili bir lord tarafından “*Bir deliyi tercüme etmek için bir aptal lazımdır.*” sözleri kayda geçmiştir. İngiltere'de Shakespeare aleyhtarlığı edebiyat adamlarının küfürleri ve kararlarıyla kalmamış, taçlılar da kendisine düşmanlık beslemiştir. Birinci Georges, Shakespeare'den bir mısra bile dinlemeye tahammül edememiştir. Kraliçe Victoria tarafından uzun süren bu Shakespeare aleyhtarlığına bir son verilmek istenmiştir. Bu yüzden Shakespeare'e heykel dikmek için bir komite kurulmuş, fakat o tarihte bu da gerçekleştirilememiştir. Nihayet Shakespeare'in doğumunun 300. yılında (1864 Nisan'ında) İngiltere büyük şairini hatırlamış ve adına bir heykel dikebilmiştir (Kuntay, 1945: 5).

Avrupa'da uzun süren Shakespeare aleyhtarlığı ve *iconoclasm* hareketi karşısındaki katı tutuma karşı İslamiyet'te Müslüman âlimlerin resim ve heykel konusunda ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bir kısmı heykel yapmayı caiz görürken (Kurtubî, Ebû Hayyân), bir kısmı da resim vb. tasvirlerin şiddetle yasaklandığını ileri sürmüştür (Şevkânî). İslamiyet'te bu mesele ihtilafli olmakla birlikte Müslüman sanatkarlar İslam dininin bu hassasiyetine riayet etmiş, uzun yıllar resim ve heykele mesafeli durmuşlardır (Şekerci, 1996: 121 vd).²

2. Osmanlı'da heykel tartışmaları ve ilk heykel dikme teşebbüsleri

Türklerin Orta Asya'daki varlığının önemli bir belgesi niteliğindeki taştan ve insan biçimli heykeller olan Balballar, Türk milletinin heykel sanatına yatkınlığının da bir simgesidir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte katı tasvir kuralları karşısında Anadolu'da Selçuklular anıt mezarı geleneğiyle bu sanatı ayakta tutmuşlardır. Osmanlı döneminde saray, köşk ve yalıları süsleyen aslan vb. hayvan tasvirlerine 19. yüzyıldan itibaren sıkça rastlanmakla birlikte insan tasvir ve heykellerine İslamiyet'in tavsiyeleri doğrultusunda mesafeli yaklaşmıştır. Avrupa seyahati esnasında Paris, Londra Viyana gibi başkentlerde gördüğü heykellerden son derece etkilenen Sultan Abdülaziz³, İstanbul'a çağırdığı İngiliz Heykeltıraş Charles Fuller'e poz vererek yaptırdığı at üzerindeki heykeli (1871) ile ezber bozsa da heykele olan dinî antipati bu sanat dalının bir mesleğe dönüşmesine imkan ve fırsat vermemiştir. Osmanlı'da bu sanata kapılar henüz açılmamışken Mısır'da Kavalalı Hanedanı, Kahire'ye birkaç heykel dikerek Müslüman bir topluma heykel sanatını tescil ettirmiştir. 1867'de Hıdiv unvanını alan İsmail Paşa da, babası İbrahim Paşa ve büyükbabası Mehmed Ali Paşa'nın Kahire'de heykellerini yaptırmıştır (Renda, 2002: 139-145). II. Abdülhamid döneminde heykel ile ilgili meseleler, tarihî kazılarda ortaya çıkan figürler veya yabancı milletlerin mekteplerine konulması muhtemel heykellerle ilgilidir. Osman Hamdi Bey'in öncülüğünde Sanayi-i Nefise Mektebi açıldığı zaman (1883), Roma'da eğitimini tamamlayarak yurda dönmüş olan Yervant Osgan'dan (1855-1914) başka heykeltıraş yoktu. Dolayısıyla Batılı anlamda heykel sanatı, Tanzimat sonrası ancak gelişim gösterebilmiştir. İlk Türk Heykeltıraşı İhsan Özsoy (1867-1944), 1883'te Akademi'ye girmiştir. Bu tarihten 1923 yılına kadar geçen 41 yıl içinde heykeltıraş olarak

² Ayrıca tarih boyunca İslam'da heykele dair yaklaşımlar için bkz. Osman Ergin, (1950). Türkiye'de Dikilen İlk Heykel. *Tarih Dünyası*, S. 14, s. 586-589.

³ Saray-ı Hümayunca Trieste'ye gönderilen Sultan Abdülaziz'e ait heykel siparişleri için bkz. CCA, HR.ID..1840-11/12 (16 Haziran 1872/4 Temmuz 1872).

sadece 4 sanatçı yetişmiştir: İhsan Özsoy, İsa Behzat (1875-1916), Mahir Tomruk (1885-1949), Nijad Sirel (1897-1959). Sanayi-i Nefise'nin bu ilk kuşağı, Cumhuriyet dönemi heykeltıraşlığında önemli bir merhale ve kültür politikasında anıt-heykellerin ilk uygulayıcıları olmuşlardır. İlk kadın heykeltıraşımız ise Sabiha Bengütaş'tır (Berk- Gezer, 1973: 10-11; Renda, 2002: 143-144).

Bir edebiyatçının heykelini dikmek amacıyla yapılan ilk teşebbüs, Beşir Fuad (1852-1887) içindir. Abdurrahman Adil Eren, Türk edebiyatında ilk heykel bahsinin Reşat Beyzade Ali Ferruh Bey tarafından Beşir Fuad'ın intiharı sonrası dile getirildiğini yazmaktadır. 1888-1889 senelerinde kokainin keşfi üzerinde Beşir Fuad, hekimlikteki “irsiyet” teorisi üzerine delilikten vefat eden babasının akibetine uğramaktan korktuğu için intiharı tercih etmiş (Okay, 2008: 76), suret-i intiharı da bütün ayrıntısıyla *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde neşredilmiştir (A. Midhat, 2014: 33-40). Ali Ferruh Bey ile Beşir Fuad'ın iyi dost olduklarını Abdurrahman Adil Eren özellikle belirtmektedir. Dostunun ölümü sonrası Ali Ferruh Bey, teessürünü manzum bir mersiye ile dile getirmiş, “*Heykel, sezâ yapılsa ona kehribardan*” mısraını da bu münasebetle mersiyesinde zikretmiştir (Eren, 1939: 3). Bu temenni sonrası resmî ilk teşebbüs ise II. Meşrutiyet sonrasıdır. Ebüzziya Tevfik, 1908'de Meclis-i Mebusan'a hürriyetin en önemli sembollerinden biri sayılan Midhat Paşa'nın heykelini dikmek için verilen takriri imzalayanlar arasındadır (1945: 268). Anayasa taraftarlarıyla Abdülhamid muhaliflerinin *Ebü'l-millet, Ebü'l-hürriyet* veya daha yaygın kullanımıyla *Ebü'l-ahrâr*, yani hürriyetin babası olarak nitelendirdikleri Midhat Paşa, 1908 İnkılabı'nın sembol isimlerinden biriydi. Midhat Paşa'nın itibarının iadesine dönük somut teşebbüsler 1908 yılı Eylül ayında başlamış, büstünün ve heykelinin dikilmesi, yeniden yargılanması, kemiklerinin yurda getirilmesi gibi birtakım projelerle sürekli sıcak bir gündem olarak II. Meşrutiyet senelerinde yerini almıştır (Kuzucu, 2018:160-171).⁴

1910 yılı yazında ise Basra'da Midhat Paşa namına heykel dikilmesi hususu gündeme gelmiş, mahallî belediye riyasetinden çekilen müracaat telgrafına Dâhiliye Nezareti, “*icâbât-ı diniyemize muvâfık olmadığı*” için heykelin başka bir şekle ifrâğını (başka bir şekle sokulmasını) ve bu bâbdaki malûmâtın serî'an inbâsı (haber verilmesi) lüzumunu Basra Vilayeti'ne telgrafla bildirmiştir (SM, 1326/1910: 380). Mehmed Âkif'in başmuharriri olduğu *Sirât-ı Müstakîm* de Dâhiliye Nezareti'nin bu “takayyüd-i diyânet-perverânelerini” (dinî bağlılığını) takdirle karşılamıştır. Mecmua, bu memnuniyetin gerekçesini ve heykelin lüzumsuz oluşunu şöyle izah etmiştir:

“E'âzımın nâmını ihyâ için öteden beri me'lûf olduğumuz vech ile mekteb, medrese, çeşme, kütübhâne, köprü gibi hayrı dâim ve bâkî âsâr-ı nâfi'a vücuda getirmek var iken mizâc-ı şeref ile hem-âhenk olmayan heykel rekzi gibi fâidesiz eserler vücuda getirmekte manâ yoktur. Biz bu kabîl bi-sûd ve bi-lüzum gösterişler yerine menâfi-i azimesi hüveydâ olan mebâni-i ilmiyye ve hayriyyenin e'âzımın nâmına izâfeten tekessür ettiğini görmek isteriz.” (SM, 1326/1910: 380).

Görüldüğü üzere *Sirât-ı Müstakîm*, meseleyi fayda ve lüzum açısından ele almış ve bir kimsenin adını ölümsüz kılan asıl şeyin, hayır için yapılan imaretler olduğunu vurgulamıştır. Mehmed Âkif, heykel meselesini derginin 102. sayısında bu sefer, kafasını dinlemek için gittiği Ârif'in Kıraathanesi'nde iki kişi arasında şahit olduğu bir muhâvere üzerinden ele almıştır. İki muarızdan biri heykel gibi “medeniyet namına hangi işe teşebbüs edilirse ona engel olunduğunu” ileri sürerken diğeri de “*makûl olan işlere mani olmanın*” mümkün olamayacağını “*ma'kûl olan şeylerin kâffesi meşrû, meşrû olan işlerin hepsi makuldür.*” fehvasınca iddia etmektedir (Ersoy, 1326: 403; Abdulkadiroğlu, 1987: 72-74). Heykel ile

⁴ Midhat Paşa'nın bilinen ilk heykeli 1920'li yıllarda Trablıssam'da dikilmiş, Türkiye'de ise Demokrat Parti hükümetinin 1951 yazında kemiklerini yurda getirip Hürriyet Tepesi'nde defnetmesinden sonra gerçekleşmiştir.

İlgili muhatapların birisi müdâfi (savunan), diğeri ise muarız/muhalif konumundadır. Heykeli savunan kişi argümanlarını

“İyi ya, ay efendim Midhat Paşa gibi muazzam bir vatanperver için heykel dikmek yâr u ağıâr nazarında Osmanlıların kadirşinaslığını bir kat daha ilâ etmez mi? Basra’ya çıkan bir Avrupalı, merhûmun heykelini görür görmez bizim hakkımızda ne müsâid hisler besleme!” (Ersoy, 1326: 403)

şeklinde sıralamaktadır. Heykele taraftar olmayan şahıs, Direklerarası’ndaki Osman Baba Türbesi üzerinden muhatabını ikna adına şu tavsiyelerde bulunur:

“Ölülere heykel dikeceğinize birer meyyit-i gayr-ı müteharrik, birer heykel-i câmid şeklini alan şu zavallı millet-i merhûmeye rûh-ı gayret, hayât-ı faaliyet nefh etmeye çalışınız. Bu halkın binde dokuz yüz doksanı Midhat Paşa’nın kim olduğunu, kendilerine ne gibi mebrûr hizmetlerde bulunduğunu okuyup anlamadıkça heykeline onun mezar taşına baktığı nazar-ı hürmetle bile bakmaz; bakmamakta ma’zûrdur. Mektep yok, medrese yok, yol yok, şimendifer yok, vapur yok; nâmütenâhî hazâin-i servet topraklar altında yatıyor, aldırın yok, okuyan yok, yazan yok... Bu kadar yokluk içinde bir yüksek tasavvur var, o da heykel!...” (Ersoy, 1326: 403)

Âkif burada medeniyet namına sadece heykelin nazara alınmasının anlamsızlığını vurgularken Şark toplumlarında her şeyin şekil üzerinden değerlendirilip ele alınmasını eleştirmektedir. Şu cümleler, Âkif’in de kanaatini yansıtacak ifadelerdir:

“Namlarına heykel dikilmesini hoş görmediğim Midhatların, Kemallerin nasıl adam olduklarını üç senedir üç yüzden fazla şakirdlerime adam akıllı öğrettim. Çocuklar Midhat’ın, Kemal’in ruhunu anladılar, heykelini görmeseler de olacak...” (Ersoy, 1326: 403)

Heykel burada terakkinin ve Avrupa’ya özentinin bir simgesi olduğu için de eleştirilmiştir. Medeniyete erişmek için öncelikle okuyan halka, modern teknolojiye ulaşmış ordu ve donanmaya ihtiyaç vardır. Böylece “bütün cihân-ı medeniyette bize en muhterem, en muazzam bir mevki’-i- hürmet” o zaman verilecektir. Makale şu tespitlerle bitirilir ve Âkif heykel karşıtı muarıza, tartışmanın anlamsızlığını gösteren şu cümleleri söyler:

“Elhâsıl bizim Avrupalı dostlarımızdan bir eksiğimiz varsa o da e’âzım için heykel dikmekten ibaret kalsın... O zaman el ele verir heykel dikelim mi, dikmeyelim mi bâb-ı fetvâya koşarız.” (Ersoy, 1326: 403)

Bu meselenin gazetelerde sürekli gündeme gelmesi üzerine *Sırât-ı Müstakîm*, aylar sonra Şam’da intişar eden *El-Hakâyık* mecmuasının neşrettiği Beyrut müftüsünün “heykel dikilmesinin şer’an adem-i cevâza dair verilen fetvâ-yı şerîfe” suretini alıntılıyarak neşretmiştir (Necâ, 1326/1910: 406).⁵ Heykel tartışmaları sonraki yıllarda da zaman zaman gündeme gelmiştir. Bu hadiseden yaklaşık 2 yıl sonra Tarih Muallimi İhsan Şerif, *İctihâd* mecmuasında Kur’an- Kerim’den ve tarihten deliller getirerek İslamiyet’te heykel dikilmesine cevaz verildiğini iddia etmiştir.⁶

Yeni Türk Edebiyatında bir şairin heykelinin dikilmesi yönündeki ilk teşkilatçı teşebbüs, “Tevfik Fikret Âbidesi Cemiyeti” adıyla kurulan dernek sayesinde 1916 yılında gündeme gelmiştir. Tevfik Fikret’in hâtırasını yaşatmak amacıyla Abdülhak Hâmid’in riyaseti altında toplanan ve aralarında Yahya Kemal’in

⁵ Söz konusu fetva metni için bkz. Necâ, M. (1326/1910). Midhat Paşa’nın Heykeline Dair Fetvâ Sureti. *Sırât-ı Müstakîm*, (129), s. 406.

⁶ İhsan Şerif (Saru) yazısında Putperestliğin İslamiyet öncesi Mısırlılar, Asuriler, Fenikeliler, İraniler, Kartacalılar, Yunaniler, Romalılar, Cermenler gibi birçok eski kavimde geçerli olduğunu, İslamiyet’e bizden bin sene daha yakın olan Abdurrahman-ı Sâlis’in inşa ettirdiği “Medinetü’z-Zehrâ” sarayının kapısına “Zehrâ”nın heykelini diktiğini söylemiştir. Bunun haricinde Fatih’in Bellini’ye portresini yaptırmasını, Kânuni’nin Budin’den Apollon heykelini getirmesini, Mehmed Ali Paşa’nın Mısır’da heykelinin dikilmesini, bu sanatın men edilmesine İslamiyet’in karşı çıkmadığının delili saymıştır. Bkz. İhsan Şerif. (1330). İslamiyet Heykel Rezkine Müsâiddir. *İctihâd*, (96), s. 2157-2158.

de bulunduğu bir grup edebiyatçı, hükümetten resmî izin almasına rağmen projenin devamını getirememiştir (Çelebi, 2008: 160-161). Fikret’in akim kalan bu projesinin aksine aynı tarihlerde Sivas’ta Osman Gazi’nin heykeli Hafik’le Zara arasına dikilmiştir. 90×60 ebatındaki büstün ön yüzünde “Hicrî 1221” yazmaktaydı. Osman Gazi anıtının açılış töreninde Sivas Müftüsü Sarıhatipoğullarından Rauf Efendi’nin bulunması ise dinen bir sakıncasının olmadığını halkın nazarında ilan etmekte. Buna rağmen 8-10 metre yükseklikteki bu heykel halk tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Osman Gazi heykeli 1937 yılında dönemin yetkililerince yıktırılmıştır. (Çelebi, 2008: 161-171; Ergin, 1950: 589-590).

Heykel meselesi birçok aydın ve edebiyatçı arasında münakaşalara yol açmış ve bu tartışmalardan bazıları risale hâlinde neşredilmiştir. Örneğin 1921 yılında Cenab Şahabeddin ile Darülfünun Edebiyat Şubesi mezunlarından İhtiyat Mülazımı Abdurrahman Lütfullah arasında “İctihâd, taaddüd-i zevcât, heykel, resim ve esaret” hakkındaki münakaşa 20 sayfalık bir risale olarak Necm-i İstanbul Matbaası’nda basılmıştır.⁷

3. Türk Edebiyatında adlarına heykel dikilen ilk edebiyatçılar

Cumhuriyet döneminin Türk tarih ve sanatına getirdiği yeniliklerden biri de heykel sanatını yaygınlaştırmasıdır. Bu bağlamda ilk heykeller, Gazi Mustafa Kemal Paşa⁸ ve İsmet İnönü adına dikilmiştir. Matbuattaki tespitlerimize göre Cumhuriyet tarihinde bir şahıs için dikilen ilk heykel ve abide teşebbüsü, Reis-i Cumhur Gazi Paşa’dan önce 1923 yılında Lozan Antlaşması görüşmeleri sırasında İsmet Paşa için gündeme gelmiştir. İsviçreli Heykeltıraş Pedro Meylan, 1923 Haziran’ı başında Paşa’nın yarım heykelini yapmaya başlamıştır. Model karşısında dört celseye ihtiyaç duyulan bu çalışma, 6 Haziran günü de Paşa’nın huzurunda gerçekleşmiştir (11 Haziran 1339/1923: 1). Türkiye matbuatında yer alan bu haber üzerine Malatya şehri de İsmet Paşa’nın heykelini yapmak için harekete geçmiştir. Paşa’nın “te’yîd-i nâm ve hâtırları için” şehrin Büyük Câmi-i Şerif meydanının park hâline getirilerek ortasına bir abide inşasına karar verilmiştir. Bu amaçla yardım kampanyası da başlatılmış ve ilk teşebbüs olmak üzere Paşa’nın fotoğrafları müzayedeye konularak ahalinin heyecanlı tezahürat ve iştirakleriyle yüz yetmiş altı bin kuruşa Liva İdadi Mektebi’ne ihale edilmiştir (20 Ağustos 1339/1923: 1).

1923 yılındaki bu teşebbüs dışında Gazi Mustafa Kemal Paşa için İstanbul Sarayburnu’ndaki heykel yapımına 25 Ağustos 1925 Salı günü başlanmış ve bu münasebetle temel taşı konma merasimi icra edilmiştir (1926; s. 321; 1341, s. 426). Benzer bir teşebbüs 1926 Mart’ında gerçekleşmiş ve Beyoğlu Taksim Meydanı’nda Gazi Paşa için heykel dikilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Bunun için Beyoğlu halkının topladığı para beş bin liraya ulaşmıştır. Heykelin dayanacağı kaidenin planı Şehremanet Hey’et-i Fenniyesince hazırlanmıştır.⁹ Sonraki yıllarda yapılan heykeller için de gerekli masraf büstün dikileceği vilayetlerden toplanarak temin edilmiştir.¹⁰ 3 Teşrinievvel 1926 Pazar günü ise Türkiye’de ilk

⁷ Cenab Şahabeddin’e cevap mahiyetinde ve “efkârı tenvîren” neşredilen bu risale için bkz. Abdurrahman Lütfullah. (1337). *Üstâz Cenab Şahabeddin Bey’e Cevâb*. İstanbul: Necm-i İstanbul Matbaası, 20 s.

⁸ Örnek olarak bkz. Riyâset-i Cumhur Başkâtibi Tevfik. (1926). Reis-i Cumhur Hazretlerinin İkinci Heykeli. *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, (28), s. 193-196.

⁹ Plana göre kaide 8 tabaka mermerden müteşekkil ve 3, 5 metre yüksekliğinde olacaktı. Kaidenin dört tarafında granit sütunlar arasında bronzdan levhalar bulunacak ve etrafı Türk tarzı mimariyle süslü olan levhalar üzerine Milli Mücadele’yi hatırlatan ibareler hakkedilecekti. Heykelin tercihen Türk sanatkârları tarafından yapılması muvafık görülmüştü. Heykelin tesisi için 20 bin liraya ihtiyaç vardı ve bunun 5 bini Beyoğlu halkından toplanmıştı. Haber için bkz. (1926). Gazi Paşa’nın Heykeli. *Milliyet*, (30), s. 3.

Heykel için daha sonra uluslararası bir heykeltıraşlar yarışması düzenlenmiş ve yarışmayı dünyaca ünlü İtalyan Heykeltıraş Pietro Canonica kazanmıştır.

¹⁰ Örneğin 1931 yılında 16 vilayette dikilecek Gazi Paşa heykelleri için 110.000 lira toplanmış ve bu meblağ kâfi gelmediğinden Ankara’daki üç heykelin bütün memleket adına dikilmesi kararlaştırılmıştır. İadesi de mümkün olmayan paradan geriye kalan 4263 liranın hayırlı işlere sarfi Reiscumhur imzasıyla İcra Vekilleri Heyeti’nin 7 Haziran 1931 tarihli

defa bir insan heykeli, “memleketin en büyük adamının timsâl-i mücessemi, vatana muazzam bir hâtıra, İstanbul şehrine en kıymetli bir âbide olmak üzere -eski Osmanlı İmparatorlarının- tâk-ı ihtişâmı önüne, vakâr-ı millînin sâkit fakat icâbında çok heyecanlı bir remzi olarak” dikilmiştir (1926: 65). Heykeli Viyanalı sanatkâr Heinrich Krippel (1883-1945) yapmıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın heykeli Sarayburnu'na dikilirken özel bir tören tertip edilmiştir (1926: 65). Bu tarihten itibaren birçok ilde (Niğde, İzmit, Maraş, Zonguldak) heykeller yapılmaya başlandığı gibi 1927 yılında heykeller ve zafer abidelerinin vergiden muafiyetine dair Meclis'e bir kanun teklifi verilmiştir.¹¹ İstanbul'dan sonra Ankara Hâkimiyet-i Milliye Meydanına heykel dikilmesi için çalışmalar başlanmıştır.¹² İzmir'deki 19 Eylül 1922'nin timsali sayılan heykel ise İtalya'da Heykeltıraş M. Kanonika'ya sipariş edilmiş, 29 Temmuz 1932'de törenle açılmıştır (1931: 4; 1932: 5).

1900'lü yıllarda Paris'te birçok şairin heykeli bulunurken Türk şairleri bu mazhariyete ancak Cumhuriyet ile kavuşabilmiştir. Cumhuriyet liderlerinden sonra ülkemizde ilk defa Abdülhak Hâmid adına Sanayi-i Nefise Mektebi'nde tunçtan bir heykel imal edilmiştir. Umumi Harpte Enver Paşa'nın ısrarına rağmen yapılamayan heykel, şairin doğum yıldönümü olan 1929 Şubat'ında Heykeltıraş Nijat Bey tarafından Türkiye'de ilk defa bir şaire içi boş tunç bir heykel yapılmıştır (1929: 1). Fakat Hâmid'in muhtemelen bu heykelinden haberdar olmayan ve cerbezeli halleriyle Türk edebiyatında alay konusu olmasına rağmen tören geleneğinde kendisine haklı bir yer edinen Florinalı Nâzım (1882-1939), kendisini “Türkiye'de hayatta iken heykeli yapılan ilk şair” payesiyle onurlandırmıştır. Heykelini ironi yüklü bir yaklaşımla “Türk gençliğinin heykelleşen ebedî parıltılı bir saygı hatırası” olarak kabul etmiştir (1934: 7).

Hâmid'in heykelinden sonra 1930 yılında Nâmık Kemal'in heykelinin dikilmesi için harekete geçen gençler, 1931 yılında da “Beşiktaş'a yakın bir hâne-i virânımız vardır!” mısraından yola çıkarak Nedim'in heykelini dikmek üzere teşebbüse geçmişlerdir (Selekler, 1930: 39). Tartışmalara sebep olan bu girişim, kamuoyunda destekçiler bulduğu gibi tepki de görmüştür (1931: 199). Aynı tarihlerde bir başka gençlik, doğum yıldönümünde Fikret için harekete geçmiş ve 1931 Kânunuevvelî'nin (Aralık) 24. Perşembe günü Galatasaray Lisesi merasim salonunda anma töreni ve aynı zamanda şairin büstünün açılış resmini gerçekleştirmiştir. 1916 yılında hayata geçemeyen bu heykeli, 15 yıl sonra dönemin genç Heykeltıraşı Ali Hadî Bey (Bara) yapmıştır. Tefvik Fikret'in müdürlüğü esnasında yaptırdığı merasim salonunda hazırlanan anma töreninde, Şairîâzam Abdülhak Hâmid ile eşi Lüsiyen Hanım, Ebubekir Hâzım Beyler ve diğer birçok güzide zevat hazır bulunmuştur. Merasime piyanoda çalınan İstiklâl Marşı ile başlanmış; marş, ayakta dinlenilmiş ve alkışlanmıştır. Konuşmaların ve okunan şiirlerin ardından şairin büstü ziyaret edilmiştir (1931: 68-69). Bu münasebetle Galatasaray Lisesi'nin doğumunun 100. yılında Tefvik Fikret için çıkardığı özel sayıda şair Zeki Ömer Defne'nin “Bahçedeki Büst” şiiri dikkat çekmektedir (Defne, 1968: 12). Törende gençlik adına son sınıf talebelerinden Munis Faik (Ozansoy), heykelin dikilme amacını ve şaire yüklenen ikonik imajın sebeplerini şöyle izah etmiştir:

“Bahçemize Fikret'in bir büstünü koydurmak arzusunu hissederken, faziletin mücessem timsali olan hayalini -onu şeklen tanımak şerefinden mahrum bulunan- genç neslin nazarında canlandırmak için, o büyük başa ve o necip çehreye tunçtan veya mermerden bir maddiyet vermeye lüzum olmadığını, çünkü en muvaffak olmuş heykelin bile Fikret'in şiirlerini okurken hayalimizde tecessüm eden 'heykel-i fazilet'ten daha vâzih ve belîğ olamayacağını biliyorduk. Bununla beraber o büstü bahçemize konmuş görmek arzusundan vazgeçemedik. Çünkü, mübarek sakfı (damı) altında vakti(y)le Fikret'in de feyz aldığı, daha sonra ona bir muallim, bir müdir sıfatı(y)la yardım ettiği ve ondan tamamen

ictimanda kararlaştırılmıştır. Bahsi geçen para ise Kubilay Abidesine aktarılmıştır. Belge için bkz. CCA, Fon 30-18-1-2/20-39-14 (7 Haziran 1931).

¹¹ Falih Rıfkı Atay'ın vergi muafiyeti teklifi için bkz. CCA, Fon 30-10-0-0/ 3-16-5 (26 Haziran 1927).

¹² Hâkimiyet-i Milliye Meydanına dikilecek Gazi Paşa heykeli için Heykeltıraş Krippel'e sipariş verilmiştir. Resmî yazışmalar için bkz. CCA, Fon 506/ 42821-193061-53/54/56 (19 Kasım 1927).

ayrıldıktan sonra da hatırasına daima kalben merbut kaldığı mektebimize girip çıkanlar, isteriz ki onun manevi sahibi ve asıl sahibi olan Tevfik Fikret'i, hörmetkar bir nazarla selamlasınlar!..” (1931: 1-2).

Tevfik Fikret'ten sonra birçok şair veya yazar için heykel ve büst çalışmaları yapılmıştır. Vefatından sonra 1932 yılında Heykeltıraş Hadi Bey, bu sefer de Ahmet Rasim için bir heykel çalışmasına koyulmuştur (1932: 2). 1933 yılında Hukuk Talebe Cemiyeti, Darülfünun bahçesine büyük hars adamlarımızdan Gazi Paşa ve Ziya Gökalp heykellerinin dikilmesi için Darülfünun Emaneti'nden izin almış ve bu heykeller için Ankara'da Heykeltıraş Nusret Hakkı Bey'e teklif götürülmüştür.¹³ 1934 yılında Yakup Kadri'nin öncülüğünde Ahmet Haşim için bir heykel yapılması gündeme gelmiştir. Haşim'in vefatından bir yıl sonra ölüm yıldönümü olan 4 Haziran'a yetiştirilmek üzere dostu Yakup Kadri tarafından küçük bir risale formatında acele ile 82 sayfalık bir kitap neşredilmiştir. Bu kitabın hâsılatıyla Ahmet Haşim'e bir mezar ve heykel yaptırılması düşünüldüğünden fiyatı yüksek tutulmuştur. Yakup Kadri, kitabının sonunda Akademi bahçesine bir Haşim abidesinin dikilmesini teklif etmiştir. Fakat daha sonra şaire hemşiresi tarafından mütevazı bir mezar yaptırılmıştır. Bunun üzerine kitabın satışından toplanacak para, şairin en verimli saatlerinin geçtiği Güzel Sanatlar Akademisi bahçesine mermer ve tunçtan bir plak konması masrafına aktarılmıştır (Karaosmanoğlu, 1934: 83).

Yeni Türk Edebiyatında heykel sanatı ile ismi yan yana zikredilen şahısların başında Nâmık Kemal gelmektedir. II. Meşrutiyet sonrası başlayan teşebbüsler Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Örneğin 1930 yılında Ankara Türk Ocağı'nda yapılan bir ihtifal sonrası gençler, Nâmık Kemal'in bir heykelinin dikilmesini talep etmişlerdir. Ocaklar Reisi Hamdullah Subhi Bey, verdiği cevapta Ocak'taki Gazi kitabesinin karşısında bir de Nâmık Kemal kitabesi yapılacağını, ayrıca Nâmık Kemal Müzesi meydana getirileceğini, heykelinin de dikilmesi için çalışmalar başlatılacağını söylemiştir (1930: 2). 1949 yılında Kıbrıs-Magosa Türkgücü Gençlik Kulübü mensupları Milli Türk Talebe Birliği'ne bir mektup göndererek vatan şairi Nâmık Kemal'in sürgün bulunduğu senelerde üç yıldan fazla kaldığı Topçular Kışlasındaki zindanın önüne bir heykel, anıt yapmak için harekete geçmişlerdir (1949: 1, 7). 1953 yılındaki haberlerden söz konusu heykelin bilinmeyen sebeplerle yıllarca ihmal edildiği anlaşılıyor. Konuyu *Son Posta*'daki köşesine taşıyan Ercüment Ekrem Talu, müteşebbisleri, “bu ârizî ikameti kendileri için tahatturu ve tebci gereken bir mazhariyet, bir nimet saymaları” dolayısıyla kutlarken bir an önce ikmalini temenni etmektedir. Aynı tarihlerde Galatasaraylıların gayreti ve Maarif Vekâleti'nin kadirdânlığı ile lise bahçesine Tevfik Fikret ile Rezaizâde Mahmud Ekrem'in heykelleri dikilmiştir (Talu, 1953: 2). Nâmık Kemal'in milli hafızada ikonik bir kimliğe bürünmesinin alametlerinden olarak ilk defa heykelinin dikilmesi ise Tekirdağ Belediyesi'nin teşebbüsleriyle pratiğe dökülmüştür. Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden Nusret Suman'ın bir yıl üzerinde çalıştığı tunç heykel 1950 yılı Ocak ayında gazetelerde teşhir edilmeye başlanmıştır. Şehrin iki büyük bulvarının ortasındaki yüksek bir meydana dikilmesi öngörülen heykelin uzunluğu iki metredir. 1950 yılında bitirilmesi düşünülen heykelden bir tanesine de Kıbrıs Lefkoşe'ye dikilmek üzere teklif gelmiştir (1950: 4).

4. İkonik bir tartışma örneği: Kimlerin heykelini dikmeliyiz?

Türk kültür ve tarihinde kimlerinin heykelinin nereye dikilmesi konusunda zaman zaman anket ve tartışmalar yapılmış, bu konularda kamuoyu yoklamaları yapılmıştır. Heykel tartışmalarının başında tarihî bir şahsiyet olarak Fatih Sultan Mehmet gelmektedir. 1940'lı yıllarda başlayan Fatih'in heykeli tartışmaları, fethin 500. yıldönümü olan 1953 yılına kadar devam etmiştir. A. Rıza Sağman, heykel meselesinde Fatih'in sık sık gündeme gelmesini, İstanbul'un fethi gibi tarihte başardığı büyük işlerle,

¹³ Haberler için bkz. (1933). Kültür Adamlarının Heykelleri Yapılıyor. *Cumhuriyet*, (3187), s. 2; (1933). Darülfünun'da Hars Adamlarımızın Heykelleri. *Cumhuriyet*, (3197), s. 2.

“Türk adını tarihin çürümez çelik sayfalarına çakmasıyla” ilişkilendirmiştir. 1942 yılında Fatih için düşünülen heykelin en çok yakışacağı yer için de Rumelihisarı’ndaki Zağanos Paşa burcunu teklif etmiştir (Sağman, 1942: 2, 4). Belirli aralıklara kamuoyunu meşgul eden heykel meselesinde edebiyatçılar da fikirlerini beyan etmişlerdir. Hakkı Süha Gezgin, *Vakit* gazetesindeki köşesinde Celal Bayar’dan naklen Atatürk’ün Fatih heykeli için Rumelihisarı burcunu uygun bulduğunu söylemiştir (Gezgin, 1943: 3). Fatih heykeli için 1953 yılında bir anket de yapılmıştır. İstanbul’un Beş Yüzüncü ve Müteakip Yıllarını Kutlama Derneği, Fatih için dikilecek heykelin yerini tespit etmek amacıyla 1950 Haziran’ında vatandaşlar arasında bir anket açmıştır.¹⁴ Tartışmalar 1953 yılına kadar yoğunlaşarak devam etmiştir.

Şair ve yazarları kapsayan bir heykel anketi ise 1939 yılı başında açılmıştır. Ankete geçmeden önce dönemin edebiyat gündemine yakından bakmak gerekmektedir. Zira heykel meselesini tetikleyen birtakım olaylar, bu anketi netice vermiş olmalıdır. 1937 yılında Burhan Toprak’ın birkaç Fransız muharririnden tercüme ettiği *Din ve Sanat* adlı kitapta geçen resim ve heykel meselesi, İslam’da bu sanatların neden yasak olduğuna dair soruları bir daha tartışma konusu yapmıştır. Peyami Safa, köşesinde heykel konusunda Katolik bilginlerden Fransız Şarkiyatçısı Louis Massignon’un (1883-1962) İslam araştırmalarını masaya yatırmış ve Kuran’da böyle bir yasak olmadığı, yalnız birkaç Hadis’in Müslümanlara şekil sanatlarını yasak ettiği şeklindeki düşüncelerini alıntılamıştır. Daha sonra kendi fikirlerini açıklayan Peyami Safa, Müslümanlıkta resme karşı değil, puta karşı doğan bu nefretin, yeryüzünde Allah’ın kaba, sınırlı ve fani sembollerini yıkarak yerine onun sonsuzluk ve görünmezlik vasıflarını ikama etmiş gibi asil ve ulvi bir iştiağın varlığına temas etmiştir. Peyami’ye göre Hristiyanlıkla İslamiyet’i birbirine karıştırmamak gerekir. Zira çarmıha gerilmiş İsa, yani “*insanlaşmış Allah fikri*”, Hristiyanlıktan doğan materyalist Batı medeniyetinde gitgide “*Allahlaşmış insan fikrine*” yerini bırakmıştır. “*İnsanı yaratan Allah değil, Allah’ı yaratan insandır.*” sözü, antropomorfik, yani insan şeklini almış bir Allah vizyonundan doğmuştur. Peyami Safa, iddialarını şöyle sürdürmüştür:

“Mabedlerin içinde kaldıkça Müslümanlığın resim ve heykel gibi şekil temsillerinden tiksinişi, vasıfları *sonsuzluk, sınırsızlık, görünmezlik, sayılmazlık ve ölçülmezlik* olan Tanrıyı anlayışın ve sevişin elbette en güzel ve en ulvi tarzıdır, hatta en doğru tarzı. Fakat bu tiksiniş, camilerin eşiklerini aşip da sokağa, eve, atelyeye kadar sirayet edince reel ve coşkun bir hayatın ortasında, vurdumduymazlığın ve ahmaklığın son kertesine hâline geliyor. İşte o zaman, böyle bir yasağın Kur’an’da olmadığını Müslümanların cahillerine ve gafillerine hatırlatmanın tam sırasındır.” (Safa, 1937: 3)

1938 yılı sonbaharında Paris’e yolu düşen Fazıl Ahmed Aykaç da bir taraftan “Abdülhamid devrinin karanlığı içinde Paris’in hayalini bir ideal serabı gibi” gördüğü günleri hatırlarken diğer taraftan “eli şakağında tunç timsali fanilerden” Victor Hugo ve Balzac’ın heykeli karşısında “mülga Bâbiâli yokuşu edebiyatçıları”nı hatırlamadan edemez (Aykaç, 1938: 3).

1938 yılı Aralık ayında Nâmık Kemal’in doğum yıldönümü münasebetiyle henüz bir heykelinin bulunmaması tekrar tartışmalara yol açmıştır. Muhittin Birgen, şairin hatırasının taziz edildiği o günlerde Nâmık Kemal’in bir heykelinin yapılp altına da “Türk gönüllerinde vatan aşkını ilk doğuran ve hürriyet ateşini ilk üfleyen bu insandır!” şeklinde bir cümle yazılmasını bir “terbiye vecibesi” saymıştır (Birgen, 1938: 2). Nâmık Kemal kadar edebiyat gündemini meşgul eden meselelerden biri de 1938 yılı sonlarında başlayıp 1939 yılına sıçrayan Mehmet Âkif tartışmalarıyla yakından ilgilidir. Üniversite gençliğinin yıldönümünde İstiklal Marşı şairini sahiplenmesi üzerine tartışmalar başlamış ve bu

¹⁴ Derneğin kamuoyuna duyurusu ve dernekçe tespit edilen yerin umumi planı için bkz. (1950). Fatih Heykeli İçin Bir Anket Açıldı. *Yeni İstanbul*, (188), s. 2.

bağlamda Türk münevverleri adeta iki sınıfa bölünmüştür: “İstiklal şairi hayranları, Molla Sırat düşmanları.” (Ortaç, 1939: 2)

Yusuf Ziya Ortaç’a göre bu tartışma “şairle mollanın” birbirine karıştırılmasından ileri gelmiştir. Âkif gibi cerbezeli bir şairin/Müslümanın “lâik ve ileri düşmanları, artık onun şair cephesini göremeyecek kadar” uzaktan bakmaktadır. *Safahât* şairinin dostları ise onu yalnız milliyetçi bir şair değil, hatta en feragatli Türk ve Türkçü olarak tanıtmaktadır (Ortaç, 1939: 2). Aynı tarihlerde Âkif’in yakın dostlarından Eşref Edip Fergan, *Mehmet Âkif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* başlığıyla iki ciltlik bir eser kaleme almıştır. Eşref Edip’in eserinden sonra Sabiha Zekeriya Sertel de Fikret’i bayraklaştıran yazıları ve *Tevfik Fikret-Mehmet Âkif’in Kavgası* eseriyle iki şairin ismi etrafında lehte ve aleyhte birer grup oluşmuş, sınıflar arası polemik de kaçınılmaz olmuştur.¹⁵ 1939 yılı Ocak ayı sonunda Mehmet Âkif’in kabri için tanınmış mimarlardan Arif Hikmet Koyunoğlu (1888-1982), Türk mimarî üslubuna uygun bir lahit yapmaya başlamıştır (1939: 2). Böyle bir atmosferde *İkdam* gazetesi, daha önce örneği Türk kültür-sanat ve edebiyatında bulunmayan heykel anketini/tartışmasını ortaya atmıştır.

İkdam gazetesi, 12 İkincikânun (Ocak) 1939 tarihli ikinci dönem (ilki 1894) 1. sayısında “Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz?” başlığıyla anketi okuyucularına duyurmuştur (12 İkincikânun 1939: 3). Bu anket, aynı zamanda ikinci defa basın hayatına dâhil olan gazetenin matbuata yeniden ve hızlı bir giriş yapmasına ön ayak olmuştur.¹⁶ Bir sonraki gün gazetenin duyuru mottosunda “Atatürk ve İnönü müstesna memlekette kimlerin heykellerini görmek istersiniz?” sorusunun altında 3 tane tarihî ve edebî şahsiyetin resimleri konulmuştur: Fatih, İbrahim Müteferrika, Âkif (13 İkincikânun 1939: 1). Gazete, anketin gerekçesini öteden beri var olagelen “heykel taassubunu bertaraf etmek ve tarihî büyük şahsiyetlere karşı minnet göstermek” ile ilişkilendirmiştir. *İkdam*’ın heykel anketine dair iddia ve gerekçeleri şöyledir:

“Binlerce senelik tarih, beşerin büyüklüğe ve büyüklere karşı minnetle mütehassis olduğunu, bu minnet ve bağlılığını birer suretle tespit ettiğini gösteriyor. Bu müspet hatıraların içinde en canlı ve devamlısı âbideler, heykellerdir. Dünyanın neresine bakılsa medeniyetlerin bakâyasını saklayan toprakların neresi kazılsa bu canlı hatıralar göz ve gönül avlıyor. Bizde yakın zamana kadar bir heykel taassubu vardı. Bu kör taassubu Atatürk’le ideal ve inkılap arkadaşı İsmet İnönü yıktı ve Türklere sevgi ve kadirşinaslık hislerini tespite, heykeltıraşlarda heykeltıraşlık sanatının inkişafına imkân verdi. Biz bu imkânı ileri götürmeyi düşünerek bu anketi açtık ve Türk tarihinde namlarına heykel dikilecek siyâsîlerini, âlimlerini, ediplerini seçmeye okuyucularımızı davet ettik.”

(15 İkincikânun 1939: 1, 3).

Gazete, ankette okuyucularından yukarıdaki mazhariyete layık görülen “on beş” zatın isimlerini bildirmelerini istemiştir. İlk gelen anket cevaplarında genellikle “Barbaros Hayreddin Paşa, Mimar Sinan, Mehmet Âkif, Nâmık Kemal, Abdülhak Hâmid, Ömer Seyfeddin, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Fatih” gibi isimler öne çıkmıştır (15 İkincikânun 1939: 3). Yine gazetenin beyanatına göre gelen mektuplarda “heykelinin dikilmesi ittifakla arzu edilen” kişi Fatih Sultan Mehmet olmuştur. Ankete ilgi gösterilmesi gazeteyi memnun etmiş olmalı ki, bütün kamuoyunu bu önemli meseleye katılmaya sürekli davet etmiştir. Yetkililere göre bu mesele o gün için büyük bir anlam ifade etmese de gelecek yıllarda büyük “memleket meselesi” olacaktır. Bu yüzden o günlere hazırlık yapılmalıdır (16 İkincikânun 1939: 1, 7). Ankete çeşitli meslek gruplarından insanlar iştirak etmeye başlamıştır. Bunlar arasında öğrenci, öğretmen, asker, memur birçok kişi cevaplarını gazete sütunlarına göndermiştir. Listede tarihî büyük şahsiyetler dışında edebiyatçılardan *Nâmık Kemal*, *Şinasi*, *Mehmet Âkif*, *Ziya Gökalp*, *Ziya Paşa*, *Tevfik*

¹⁵ Tartışmaların seyri, karşılıklı ithamlar ve cevaplar için bkz. (2011). *Sessiz Yaşadım, Matbuatta Mehmet Âkif (1936-1940)*. Haz. İsmail Kara-Fulya İbanoğlu. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları. s. 23-25; 345-645.

¹⁶ Gazetenin yeni neşriyatındaki yazar kadrosunda Yusuf Ziya Ortaç, İbrahim Alaeddin Gövsa, Kemaleddin Şükrü, Mahmut Yesari, Peride Celal, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Nizamettin Nazif, Ahmet Ağaoğlu gibi isimler dikkat çekmektedir.

Fikret, Abdülhak Hâmid hemen her listede kendisine yer bulan isimlerdir (16 İkincikânun 1939: 7). Zaman zaman bu yazarlara *Mehmet Emin Yurdakul* (16 İkincikânun 1939: 7), *Ahmet Rasim* (17 İkincikânun 1939: 7), *Şemseddin Sâmî* (18 İkincikânun 1939: 7), *Muallim Nâci-Hüseyin Rahmi-Süleyman Nazif-Behçet Kemal Çağlar* (19 İkincikânun 1939: 7), *Ahmet Haşim-M. Fuad Köprülü* (20 İkincikânun 1939: 7), *Ahmed Vefik Paşa-Hüseyin Cahid Yalçın* (21 İkincikânun 1939: 7), *Halid Ziya Uşaklıgil-Nizamettin Nazif* (22 İkincikânun 1939: 7), *Faruk Nafiz-Ertuğrul Muhsin* (29 İkincikânun 1939: 7), *Yusuf Akçura-Ağaoğlu Ahmet-Aka Gündüz* (31 İkincikânun 1939: 7) gibi Türk edebiyatına eserleri ve fikirleriyle hizmet etmiş farklı isimler de eklenmiştir. Ancak bu listede o tarihlerde henüz bir eseri bulunmayan Yahya Kemal ile edebiyat mahfillerinde ismi sıkça anılan Necip Fazıl ile Nâzım Hikmet'in bulunmaması dikkate değerdir.

Genel okuyucu cevaplarının ardından 23 Ocak 1939 tarihli ve 12 numaralı nüshadan sonra listede ismi geçen bazı yaşayan şair ve yazarlara anket hakkında fikirleri ve tercihleri sorulmuştur. Mütefekkir, edip ve tarihçilerden oluşan bu zümre içerisinde ilk cevap Hüseyin Cahid Yalçın'a aittir. Yalçın'ın dikkat çektiği hususlardan birisi "heykelin konulacak mahalle" göre ele alınması gerektiğidir. Servet-i Fünun edebiyatının önemli teşkilatçı isimlerinden Yalçın'ın temkinli cevabı ve izahı şöyledir:

"Türk tarihinde heykeli dikilecek şef, san'atkar, edip ve âlim çoktur. Bunların arasında bir tercih yapmak ve yalnız bir iki isim saymak zor olur. Çünkü bazılarının akıldan kaçması ihtimali vardır. Bir de bu heykel ve büstlerin konulacakları yere göre mütalaa edilmesi iktiza eder. Onun için size tam ve esaslî bir fikir beyan edemeyeceğim. Eğer behemehâl birisini düşünmek lazımsa bizde yenilenme hareketinin mazide esaslî adamlarından birini teşkil eden Meşrutiyet'in ilk babası Mithat Paşa'yı hatırlayabiliriz." (23 İkincikânun 1939: 1)

O tarihlerde Necip Fazıl'ın teşvikiyle Yunus Emre üzerine tahlil ve tenkitlerde bulunan Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü Burhan Toprak'ın adayı Yunus Emre'dir. Toprak, Müze Müdürü Osman Hamdi Bey'in Akademi'de iki heykelinin yapıldığını hatırlatmış, ona gelinceye kadar binlerce senelik tarihimizde büyük roller oynamış kahraman, sanatkar, filozof, şair ve ediplerin varlığına da dikkat çekmiştir. Bir estet olarak Burhan Toprak, heykelin taşınması gereken özelliklere şöyle işaret etmiştir:

"...Heykel sadece bir hatıra değildir. Mutlaka güzel olması şarttır. Güzel olmazsa hem o heykel ve hem de şehir halkı için tahammül-fersâ olur. Nitekim Paris'te vaktiyle dikilen birçok heykeller bu yüzden şimdi yıkılmış veya yıkılmaktadır. Sonra bir nokta daha var. Heykeltıraşın, heykel dikilecek kimseye karşı bir sempatisi olması lazımdır. Yoksa san'atın harareti mermer parçasına bir türlü geçmez." (24 İkincikânun 1939: 1, 3)

Katılımcılardan Doktor Âkil Muhtar'a göre heykel dikmekten maksat, yeni yetişen gençliğe bir örnek vermektir. Bu meselede en iyi hareket, her sahada muvaffak olan ve yenilik yapan adamların mensup oldukları müesseseler tarafından büstlerinin dikilmesidir. Bu sayede geçmişler ve büyükler gelenlere ve geleceklere iyi bir suretle müessir olabilir. Bunun için mazinin derinliklerine gitmeye lüzum yoktur. Özellikle gençlere çalışmak hevesi vermek için son devir adamlarının heykellerinin dikilmesi lazımdır (25 İkincikânun 1939: 1, 3).

Anket devam ederken bazı okuyucular heykeli dikilmesi gereken kişilerin seçiminde bir metot belirlenmemesini eleştirmiş ve özel istekte bulunmuşlardır. Bunlardan birisi "Yurda en küçük bir şey kazandırabilmek için en büyük menfaatleri tepen, inkılap davalarının husulü ve başarılmasında şahsını ve şahsiyetini istihkar eden ve memleket yürüyüşünde her türlü idarî ve icraî teşebbüslerinde sonuna kadar namuslu kalan Reşit Galip"ın İstanbul Üniversitesi girişinde bir heykelinin dikilmesini talep etmiştir (25 İkincikânun 1939: 1, 7).

Ankete şairler dışında güzel sanatları temsilen katılanlar da vardır. Heykeltıraş Kenan Ali'nin (Yantun) cevabı heykelin bir millet için değerini ve önemini yansıtmaktadır. Buna göre “heykel, bir milletin kendi içinden çıkmış kahramanlarına karşı duyduğu sevgi, saygı ve minnet hislerinin taş ve tunç vasıtasıyla ebedileştirilmiş bir tezahürü”dür. Ancak hayattakilerin hiçbiri son sözlerini söylememiş oldukları için onların heykelini yapmak lazım değildir (26 İkincikânun 1939: 1, 3).

Anket süresince sadece Ahmet Hamdi Tanpınar'ın cevabı bir gün öncesinden ilan edilmiştir. Bu ilan bir cümleden ibarettir: “*Ahmet Hamdi Tanpınar, Hammâmî İsmail Dede ile İtrî'nin heykellerini dikelim, diyor.*” (29 İkincikânun 1939: 1). Bu sırada okuyucuların cevapları gazetenin 7. sayfasında verilmeye devam etmiştir, tarihî ve siyasî şahsiyetler dışında teklif edilen isimler genellikle aynıdır. Güzel Sanatlar Akademisi'nde Sanat Tarihi Profesörü olan Tanpınar'ın¹⁷ cevabı bir paragraftır ve heykeltıraşların aksine heykelin yaşayan önemli kimseler için de dikilebileceğini iddia etmektedir:

“Bir milletin büyük adamlarının heykelleri, yaşarken de öldükten sonra da dikilebilir. Fakat bir liste yapıp seri hâlinde heykel dikmeye başlanılmasına taraftar değilim. Ancak memleket daha velûd bir fikir hayatına başlar da muhtelif san'at ve edebiyat kulüplerimiz kurulursa bu heykel işleri o zaman daha kolaylıkla mütalaa edilmiş olur... Şimdi bir taraftan merhum Şinasi'nin heykelini dikmeye uğraşırken diğer taraftan Beyoğlu'nda bulunan kabrini üzerine apartman diyoruz. Heykelleri dikilecek kimseler arasında benim aklıma gelen Hammâmî İsmail Dede ile Mustafa İtrî Efendi'dir. Çünkü bunlar musikimizin babalarıdır.” (30 İkincikânun 1939: 7).

Tanpınar, kültür meselelerindeki hassasiyetleri gözeterek bir cevap vermiş ve edebiyat tarihimizdeki ihmallere dair dikkatleri çekmiştir. *Beş Şehir*'de İsmail Dede'yi “pagan zevkle imanın birbirine karıştığı XV. asır İtalyan ressamlarına benzeten” Tanpınar (Tanpınar, 1995: 95), İtrî'yi de Lale Devri sonrası gelişen musikinin mimarı saymaktadır (Tanpınar, 1995: 87).

İştirak ve talebin artması üzerine gazete 15 Şubat'a kadar anketi uzattığını ilan ve sonucu kamuoyuyla paylaşacağını deklare etmiştir.¹⁸ Ancak bu tarihten itibaren cevaplar azalmaya başlamıştır (14 Şubat 1939: 6). Bunun üzerine gazete, anketi 15 Şubat itibarıyla sonlandırmış ve bir iki gün içinde neticeyi tetkik ve tespit ederek okuyucularına bildireceğini söylemiştir (15 Şubat 1939: 3). Anketin sonuçları, biraz gecikmeli olarak gazetenin 7 Mart 1939 tarihli nüshasında ilan edilmiştir. Türk efkârını bir müddet meşgul eden bu anketin sonucunda heykeli dikilmesi istenen on beş Türk güzidesinden birincilik Nâmık Kemal'e layık görülmüştür. İkincilik ise Barbaros Hayreddin Paşa'ya tevcih edilmiştir. Diğer sıralama ise şöyledir:

- “1- *Nâmık Kemal*
- 2- Barbaros Hayreddin Paşa
- 3- Mimar Sinan
- 4- Fatih Sultan Mehmet
- 5- *Mehmet Âkif*
- 6- İbrahim Müteferrika
- 7- *Abdülhak Hâmid*

¹⁷ Tanpınar'ın heykel sanatına ilgisi bu anketten sonra devam etmiş, 1944 yılında Zühtü Müritoğlu'yla birlikte Henri Lechat'ın *Yunan Heykeli* kitabını Güzel Sanatlar Akademisi neşriyatından tercüme etmiştir. Yunan heykeltıraşlığının tarihini genel hatlarıyla ele alan kitap, heykel sanatının çeşitli asırlardaki tekâmülünü kronolojik bir şekilde izah etmektedir. Birçok sanat gibi heykelin de Yunan dehasının beşere hediyesi olduğunu iddia etmesi, Mısır, Eti ve Mezopotamya sanatlarından bahsetmemesi kitabın başlıca eksiği olarak kabul edilmiştir. Bkz. Lechat, H. (1945). *Yunan Heykeli*. Çev. Ahmet Hamdi Tanpınar-Zühtü Müritoğlu. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 110 s.

¹⁸ “Anketimizi Şubat'ın 15'ine kadar temdit ediyoruz.” şeklindeki duyurular için bkz. (5-6 Şubat 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (22-23), s. 1.

- 8- *Ziya Gökalp*
- 9- Kânuni Sultan Süleyman
- 10- Mithat Paşa
- 11- Gazi Osman Paşa
- 12- Mareşal Fevzi Çakmak
- 13- *Tevfik Fikret*
- 14- Sokullu Mehmet Paşa
- 15- Yavuz Sultan Selim” (7 Mart 1939: 3).

Anketin sonucu, milli değerleri temsil noktasında şair ve yazarların toplum tarafından daha çok benimsendiğini göstermektedir. Bunun altındaki temel sebeplerden birisi edebiyatçıların kamuoyunun hislerine tercüman olma vasıflarıdır. Tarihin, kültürün ve edebiyatın geleceğe intikalinde yazarların kalemleri önemli bir görev ifa etmektedir. *İkdam* gazetesi, yukarıdaki sıralamaya yakın seçim yapanları ödüllendirmeyi vaat etmiştir (7 Mart 1939: 3). Hediyeler 9 Mart'ta ilan edilmiş, dağıtım da 13 Mart'ta yapılmıştır. Buna göre 1 kişiye Atatürk büstü, bir kişiye de İsmet İnönü büstü verilirken 10 kişiye mürekkepli kalem, 10 kişiye üç aylık *İkdam* aboneliği, 10 kişiye birer aylık abonelik, 10 kişiye birer şişe kolonya, 10 kişiye de birer şişe esans verilmiştir. Hediye kazananlar, her gün öğleden sonra 14.00'ten 18.00'e kadar Nuruosmaniye'deki *İkdam* İdarehanesi'ne gidip ödülleri alabilmekteydi (13 Mart 1939: 1, 3).

“Kimlerin Heykelini Dikelim?” anketi, 1930'lu yılların sonunda ve edebî tartışmaların gölgesinde heykel meselesinin artık toplumca kabullenildiğini ve milletin kendisini temsil eden şahsiyetler içerisinde kimlerin heykelinin dikilmesine sıcak baktığını göstermeye yönelik bir kamuoyu yoklamasıdır. Liste içerisindeki tarihî şahsiyetlerden 5 tanesi edebiyatçılardan olup birincisi Nâmık Kemal'dir. Diğer sıralama şöyledir: *Nâmık Kemal, Mehmet Âkif, Abdülhak Hâmid, Ziya Gökalp, Tevfik Fikret*.

5. Yazarların heykellerine dair teklifler ve tartışmalar

Yeni Türk Edebiyatında birçok şair ve yazar, çeşitli zamanlarda heykel ile ilgili görüş ve düşüncelerini okuyucularıyla paylaşmışlardır. Bunlar arasında Bedri Rahmi Eyüboğlu, âbide yerine heykeli tercih edenlerdendir. Zira heykel kelimesi üzerine abanan, asırlardan beri onun belini çökerten “put” anlamının tamamıyla tarihe karışması için yurdun her bucağına bol bol heykeller dikilmelidir. Fakat bu heykeller asla âbide olmamalıdır. Zira âbide heykeltıraşlığı heykel sanatının en zor, en masraflı, en nankör bir koludur (Eyüboğlu, 1954: 2).

Midhat Cemal, sanılanın aksine milletler yerine kişilerin kendi heykellerini diktiği kanaatindedir. İçinden çıktıkları mektebin kapısına heykelleri dikilen iki şahsiyet olarak Atatürk ve Tevfik Fikret'i zikreden Midhat Cemal, düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“Heykellerini onlar dikmediler, millet dikti, demezsiniz sanırım. İnsanlar, heykellerini kendileri dikerler, hatta öldükten sonra dahi.” (Kuntay, 1955: 7)

Midhat Cemal, kimlerin heykellerinin dikilmesi gerektiği konusunda belirli teklifler sunan şahısların başında gelmektedir. Bu münasebetle “İki eksik” başlık bir yazı kaleme alan Kuntay'a göre kültür ve edebiyat hayatımızın bir büyük eksikliği de Şemseddin Sâmî adına henüz bir heykel dikilmemesidir:

“Bu çok büyük adamın verdiği eserlere baktıkça kendisine iç içe yaratılmış, müteaddit insan diyeceğim geliyor. O, *Kâmusul-A'lâm*'ı yazarken bir tek insan değil, bir heyet'tir. Fransızca *Kâmus*

tercüme ederken insan boyu değil, Larus’tan büyük bir dağdır. Ve *Kâmus-ı Türki*’yi yazarken Arnavut değildir, Fraşerli değildir, on bin senelik bir Türk’tür. Bu kadar çok hüviyetli bir insana bir mezar taşı azdır, ayıptır, günahıdır.” (Kuntay, 1946: 1)

Midhat Cemal, Şemseddin Sâmî anısına dikilmesi gereken heykeli şöyle tarif etmiştir:

“Ona heykel dikmeliyiz. Nasıl mı? Bir apartmana, bir hana, hatta bir eve, bir dükkâna mutasarrıf olanlarımız, mülklerinin birer tane taşını olsun sökerek ve harç yaparak!” (Kuntay, 1946: 1)

Türk edebiyatında Midhat Cemal, heykel meselesine sık sık değinen ve bu bağlamda şiirler de yazan isimlerden biridir. Taşı âbideleştiren Türk heykeltıraşların sayıca arttığı bir dönemde şair ve yazarların basit bir mezar taşı altında yatmasına itiraz edenlerin başında yine Kuntay gelmektedir. Ona göre Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid gibi, edebiyatımızı Divan devrinin nazmından ve nesrinden kurtaran bu iki şair için heykel dikilmemesi büyük bir eksiklik. Bunların yanında Ahmed Rıza Bey, Salih Zeki Bey, Şemseddin Sâmî, Osman Hamdi Bey de eserleri heykel olan ve güzel bir heykeli hak eden kişilerdir. Kuntay’ın Fikret ve Âkif’in heykeli hakkındaki görüşü şöyledir:

“Tevfik Fikret niçin heykelsiz? Ona sade çıktığı mektepte değil, memlekette bir heykel yakışmaz mı? Mehmet Âkif neden heykelsiz? *Çanakkale Şehidlerini* yazan bir adama kendisinin manevi değil, âdi irtifaında bir mermer çok mu?” (Kuntay, 1950: 1, 3)

Midhat Cemal’in bu tekliflerini sıraladığı tarihlerde Fikret, Âkif ve Şemseddin Sâmî için değilse de Şinasi için bir teşebbüs söz konusudur. Yeni Türk Edebiyatının kurucularından kabul edilen Şinasi’nin heykelini 9 Haziran 1946 Pazar günü saat 10.00’da İstanbul Lisesi öğrencileri törenle açmıştır. Heykeltıraş Hakkı’ya (Atamulu) yaptırılan heykel, Teknik Üniversite karşısındaki bahçede özel hazırlanan büste konmuştur. Açılış törenine vali, profesörler, Milli Eğitim Müdürü (Murat Uraz), lise edebiyat öğretmenleri, İstanbul Lisesi mezunları, öğrencileri ve büyük bir halk kütlesi katılmıştır. Büstü vali açmış, ardından şairin hayatı ve eserleri hakkında nutuklar söylenmiştir (10 Haziran 1946, s. 2). Bu açılıştan bir hafta sonra 17 Haziran Pazartesi akşamı parkta bir açılış daha yapılmış, törende vali Lütfi Kırdar büstün kordelasını kesmiş, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan da Şinasi’nin şahsiyet ve kıymetini belirten bir konuşma yapmıştır. Büst, İstanbul Erkek Lisesi öğrencilerinin harçlıklarından artırarak topladıkları paralarla yapılmıştır (18 Haziran 1946, s. 2). Şinasi’nin büstünün açılışına yazarlardan hiç kimsenin katılmamasını Hakkı Süha Gezgin, *Vakit* gazetesindeki köşesinde eleştirmiş, yarınki nesillerin de onları unutmama hakkı olduğunu belirtmiştir (Gezgin, 1946: 2).

Şinasi’nin heykeli 1950’li yıllarda ise tartışmaların odağı hâline gelmiştir. Zira 1951 yılında Gümüşsuyu Teknik Üniversitesi önünde Boğaz’a bakan küçük çam korusunun bahçesinde duran Şinasi’ye ait büst, Tophane’de yatıp kalkan iki hırsız tarafından hurda niyetine satılmak için Ekim ayı başında çalınmıştır (6 Ekim 1951: 1, 5; 7 Ekim 1951: 1, 7). O dönemde “Türk matbuat tarihinin bir numaralı mücahidi” şeklinde nitelendirilen ve bir mezardan mahrum olan Şinasi için İstanbul Lisesi gençlerinin günlük harçlıklarından biriktirerek yaptırdıkları büst, bir kadirşinaslık sembolü olarak görülürken hırsızlık ise tarihin Şinasi’ye gördüğü azizliği, bir faninin cinayeti ile perçinlenmesi suretinde değerlendirilmiştir (Özkırım, 1951: 2). Heykeli parçalayarak hurdacılara satmak isterken suçüstü yakalanan hırsızlar, dönemin matbuatında teşhir edilirken Şinasi’nin heykelinin başına gelen bu hadise, şairin toplumsal bellekte yer aldığı ikinci talihsiz vaka olmuştur (7 Ekim 1951: 1, 7).

Yahya Kemal’in ölümünden sonra heykelini dikmek için girişimlerde bulunan yakın dostlarıdır. 1 Kasım 1958’de vefat eden Yahya Kemal’in dostları, şaire ait her şeyi muhafaza ederek sağlıklı bir şekilde gelecek nesillere aktarmak için “Yahya Kemal’i Sevenler Cemiyeti” kurma teşebbüsüne girişmişlerdir. Cemiyeti’n girişimleriyle İstanbul Belediyesi’ne müracaat edilerek 24 Eylül 1959’da Aşıyan’dan inen

sokakla Rumelihisarı arasındaki caddeye “Yahya Kemal Caddesi” adı verilirken şairin onuncu ölüm yıldönümü olan 2 Aralık 1968’de ise Kadırgalar Caddesi’nde (Nişantaşı) törenle şairin heykeli dikilmiştir. Yönetim Kurulu, bu amaçla Yahya Kemal’e bir heykel yaptırma kampanyası açmıştır. Bir komite kurularak kısa sürede heykel için gerekli meblağ temin edilmiştir. İstanbul Belediyesi de kampanyaya destek vermiştir. Yahya Kemal heykeli, Heykeltıraş Hüseyin Gezer tarafından 1.80 m boyunda tunçtan yapılmıştır (1968: 9-11). Hüseyin Gezer, Ziya Gökalp’in doğumunun 100. yıldönümü (1976) dolayısıyla Kültür Bakanlığı ve Diyarbakır Valiliği’nin işbirliği sonucu yaptırılması kararlaştırılan “Ziya Gökalp Âbidesi” yarışmasında da 10 eser arasından birinci seçilmiştir (Ocak 1977: 45).

Birçok şair ve yazar için heykel ve büst çalışmaları Cumhuriyet döneminde yapılagelmiştir. Unutulmuş yazarları toplumsal hafızaya davet eden bu simgesel çalışmalarda bir düzen olduğu söylenemez. Örneğin 1927 yılında vefat eden Süleyman Nazif, ölümünün 42. yıldönümünde Diyarbakır’da törenlerle anılırken Diyarbakır’ı Tanıtma ve Turizm Derneği tarafından Türkiye’de ilk defa “Süleyman Nazif büstü” şairin adını taşıyan ilkokula armağan edilmiş ve bu heykel törenle açılmıştır. Büstün altındaki çerçevede kardeşi Fâik Âli’nin mezarında bulunan dizeleri yer almıştır (10 Ocak 1969: 5).

6. Halide Edip Adıvar’ın büstünün dinamitlenmesi

Edebiyat ve heykel sanatı bağlamında ele alınacak talihsiz olaylardan birisi, 12 Mart 1970 Perşembe gecesi Halide Edip Adıvar’ın büstünün dinamitlenmesidir. Dönemin sansasyonel öğrenci olaylarının ardından gelişen bu hadise, Şinasi’nin çalınan heykelinden sonra edebiyat tarihinin kaydettiği şiddet vakalarındandır. İki öğrencinin öldürülmesi üzerine Yıldız Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi’nin olaylı bir şekilde açıldığı gün (hadiseden 3 gün önce), Ankara’da Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi süresiz boykot kararı almıştır (10 Mart 1970: 1, 7). Adıvar’ın elli yıl önce tarihî konuşmasını yaptığı Sultanahmet Meydanına büstünün dikilmesini dönemin tanıkları memnuniyetle karşılamışlardır. Cihad Baban, 7 yaşında bir çocukken annesinin elini tutarak gittiği o tarihi anı ve ömründe nadir gördüğü kalabalığı unutamayanlardan biridir (Baban, 1970: 2). Hoşnutsuzluğun arttığı İstanbul ve Ankara’da olaylar çığırından çıkmış, İstanbul’da Teknik Üniversite (İTÜ) öğrencilerinden bir grup kısa süreliğine rektörlüğü işgal etmiştir (13 Mart 1970: 1, 7). 9 Mart Pazartesi günü Türk Kadınlar Birliği İstanbul Şubesi tarafından Sultanahmet Meydanına Adıvar’ın büstü dikilmiş, fakat tören süresince öğrenciler “Bağımsız Türkiye” şeklinde slogan atmışlardır. Emperyalizme hizmet ettiği gerekçesiyle de Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey’in çelengi bir grup tarafından parçalanmıştır (10 Mart 1970: 5). Olaylar bununla da kalmamış ve büst, açıldıktan üç gün sonra dinamitle parçalanmıştır. Gençlik ve diğer çevrelerde nefretle karşılanan olay, “Atatürk ilkelerine yapılan tecavüzlerin bir yenisi” olarak nitelendirilmiştir. Alemdar Polis Karakolu’na 20 metre uzaklıkta bulunan Adıvar’ın büstüne arka taraftan bir dinamit lokumu konulmuş ve 4 metrelik bir fitil ile bu dinamit ateşlenmiştir. Saat 02.10’da büyük bir gürültü ile uyanan civar sakinleri ve karakol nöbetçileri olay yerine gittikleri zaman büstün kaidesinden kopmuş ve sol göğsünün tamamen parçalanmış olduğunu görmüşlerdir (14 Mart 1970: 1, 7). Dönemin valisi Vefa Poyraz, olayı üzüntü ile karşılarken şu beyanatta bulunmuştur:

“Son günlerde gençliğin tahrik edilmesi için bazı tertiplerin alındığı görülüyor. Bu olay da gençlerimizi tahrik amacını gütmektedir. Asil gençlerimizin bu kabil planlı, gayeli sabotaj ve tahriklere kapılmayacaklarını ummaktayım.” (14 Mart 1970: 7).

Hadiseler sonraki günlerde ülke gündemini işgal edecek şekilde tırmanmış ve öğrenci olaylarında polis silah kullanmaya başlamıştır. Büst, tartışmalar gölgesinde bir hafta sonra tekrar yerine konulurken Türkiye eski Muharipler Cemiyeti, bir bildiri yayımlayarak Halide Edip Adıvar’ın büstüne yapılan saldırıyı kınamış ve şu bildiriye yayımlamıştır:

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

“Halide Edip Adıvar, bir bozgun devresinin müstevlilerine, çarşafı ve peçesi ile karşı koyan, Sultanahmet meydanında ince fakat erkek sesiyle Türk’ü ayaklanmaya çağıran, Kurtuluş Savaşlarında Garp cephesinin bir onbaşı olarak katılan, yalnız o devirde değil, bugün bile üstünlüğüne varılmayan nadir bir Türk kadınıdır. Bugün onun heykeline uzanan el, dün Atatürk’ün heykeline uzanmıştı. En ufak menfaatlere avuç açan bu el kırılmadıkça, yarın da Türk’ün her mukaddes yerine uzanacaktır. Kara günleri yaşayan ve o günlerin acısını hâlâ kalbinde hisseden Türk eski muharibi, bu menfur olayın icraatçıları için lanetler.” (17 Mart 1970: 5)

17 Mart Salı günü büst, polis nezaretinde ve İstanbul Emniyet Müdürü Muzaffer Çağlar’ın talimatıyla eski mevkiine konulurken bu sefer herhangi bir tören yapılmamıştır. Yeni bir saldırının meydana gelmemesi için mahallî karakoldan üç bekçi büst civarında 24 saat nöbetleşme usulüyle görevlendirilmiştir (18 Mart 1970: 1).

Şinasi ile birlikte Halide Edib Adıvar, heykel meselesi etrafında sonraki yıllarda da sık sık kamuoyunu meşgul eden isimlerdendir. Aralık 1995’te Sultanahmet’te harap olmuş büstü sebebiyle tekrar hatırlanan Adıvar için ölüm yıldönümü olan 9 Ocak’ta bir tören yapılmış ve Türk Kadınlar Birliği İstanbul Şubesi tarafından onarılmış heykeli yeniden açılmıştır. 1964 yılında Sultanahmet Meydanına dikilen heykelin açılışına Çağaloğlu Anadolu Lisesi öğrencileri ile vatandaşlar katılmıştır.¹⁹

Adıvar’ın heykel konusundaki talihsizliği bunlarla kalmamıştır. Yazarın Ankara’daki fiberglas heykeli 16 Haziran 2012’de madde bağımlıları tarafından konulduğu yerde iki kez yakılmış, bunun üzerine uzun yıllar “uygun yer bulunamadığı” gerekçesiyle depoda bekletilmiştir. İtfaiye ekiplerinin müdahalesiyle tamamen yanmaktan kurtulan ve bu yüzden zarar gören heykel, Büyükşehir Belediyesi tarafından Devlet Resim ve Heykel Müzesi’nin yakınındaki parktan sökülerek kaldırılmıştır. Uzun bir süre tamir edilen Adıvar’ın heykeli, tekrar zarar görmesini engellemek amacıyla Talatpaşa Bulvarı’ndaki yeşil alan yerine İtrî’nin heykeline komşu olmuş ve Gençlik Parkı’na taşınmıştır.²⁰ Halide Edip Adıvar, 2012 yılında bu sefer İstanbul Sultanahmet Meydanı’ndaki demircide yaptırılmış izlenimini veren tuhaf gözlüklü heykeliyle tartışmalara neden olmuştur.

1980 sonrası yayın-neşriyat faaliyetlerinin artması, popüler-magazin ve arabesk kültürünün yaygınlaşması ile şair ve yazarlar için heykel ve resim gibi ikonik unsurlar da hız kazanmıştır. Popülerlik birçok şeyi metalaştırdığı gibi büst seferberliğine de yol açmıştır. Bir iş adamı olmasına karşın Amerika’da Houston şehrinde gördüğü büstlerden etkilenen Sakıp Sabancı, yurda dönünce Suna Kan, İdil Biret ve Leyla Gencer’in büstlerini yaptırarak AKM’ye koymuştur. Sanat ve sanatçıyı onurlandırma adına yapılan bu büstleri Heykeltıraş Hüseyin Anka’ya yaptıran Sabancı, Sait Faik ve Yaşar Kemal için de büst hazırlığına başlamış, “çerçeveyi geniş tutarak başarılı olmuş ünlü sporcuların da büstlerini yapacağını” vaat etmiştir (Hergünel, 1984: 20-22). Bu dönemde Batı ve Avrupa ülkelerinde meydanlarda, parklarda ve mezarlıklarda sıkça anıtlara rastlanması da heykel sevgisini artıran unsurlardan biri olmuştur. Birçok büyük şairin heykelleri kent alanlarını süslemeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren büyük parklara ve meydanlara heykeller ve büstler dikilmiştir. Yahya Kemal, Tevfik Fikret, Halide Edip, Mehmet Âkif bu sanatta sıkça hatırlanan isimler olmuştur. İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan, bu kapsamda Rumelihisarı’nda kabri bulunan Orhan Veli’nin Aşiyân parkına heykelini yaparak yeni bir girişim başlatmıştır. Bununla birlikte heykel tartışmaları yeniden gündemi meşgul etmiştir. 1988’de ölen şair Oktay Rifat’ın Aşiyân’a gömülme isteği “yer yok” diye geri çevrilmiş, yıkılan Aşiyân Gazinosu’nun çimlenen ortasına da Orhan Veli’nin kollarını açmış haldeki heykeli dikilmiştir. Mehmed Kemal, gazetedeki köşesinde Belediye’nin şairler arasındaki bu çifte standardına

¹⁹ 12 Ocak 1996 tarihli gazete kupürü için bkz. “Sembol Kadın’ın Büstü Onarıldı”, *Marmara Üniversitesi, Taha Toros Arşivi*, TT-nr. 514254, s. 1.

²⁰ Koç, M. G. (2014). *Ne çektin be Halide Onbaşı*. *Hürriyet* gazetesi. <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/ne-cekten-be-halide-onbasi-27771272> (Erişim: 31.08.2023, saat: 15.50).

itiraz etmiştir (Kemal, 1988: 8). Bazıları heykeli beğenmezken Oktay Akbal, Orhan Veli için Beykoz'a da heykel dikilmesini teklif etmiştir. Akbal'a göre mezarlık heykellerinden ziyade parklar ve meydanlar gibi "yaşamın içinde olan, insanlara daha hoş, daha güzel anlar yaşatan" yerlere heykeller dikilmelidir. Akbal, Dönemin Belediye Başkanı Dalan'a birtakım tekliflerde bulunmuştur:

"...Yalnız Orhan'ın değil, Haşim'in, Dıranas'ın, Tarancı'nın, Oktay Rifat'ın, Sait Faik'in, Orhan Kemal'in, daha nice değerli sanatçımızın heykelleri, büstleri yazılarında, şiirlerinde sevgiyle andıkları kent köşelerinde neden yükseltilmesin. Örneğin Ziya Osman Saba'nın Kadıköy parkına güzel bir büstü ne kadar yakışır. Orhan Kemal'in de Cibali'nin yeni açılan kıyı parkında Haliç'e bakan fört şapkalı duruşu..." (Akbal, 1988: 2, 13)

Şairler, genellikle doğduğu şehrin kültürel bellek temsilcisi olarak görülürler. Ziya Paşa Adana'nın, Nâmik Kemal Tekirdağ'ın, Sait Faik de Adapazarı'nın ikonik temsilcileridir. Edebiyatçıların doğum ve ölüm yerlerinde yapılan törenlerdeki ritüellerden biri de yazarın adının verildiği parka büstünün/heykelinin dikilmesidir. Yer ve zaman konusunda farklı tercihler bulunsa da birçok yazar, doğduğu veya öldüğü yerin imge tetikleyici şahsiyetleridir. 1954 yılında vefat eden Sait Faik Abasıyanık'ın heykeli -geç de olsa- 1992 yılında adını taşıyan parka dikilmiştir (Miskioğlu, 1992: 1). Heykel törenleri yazarın zihinlerde sembolik değerlerini tazeleyen zaman dönemleridir. Örneğin 19 Haziran 1992 Cuma günü, belediyenin girişimiyle önce bir Sait Faik Şenliği düzenlenmiştir. Yazarın yaşadığı dönem, "Adapazarı Fotoğrafları Sergisi" ile görsel bellekte canlandırılırken ardından Sait Faik Abasıyanık Parkı açılmıştır. Parkın ortasındaki geniş orta alana dikilen beş metre yüksekliğindeki ve zehir yeşili bir örtüyle örtülen Sait Faik heykelinin açılması, Adapazarı'nda yoğun, coşkulu saatlerin yaşanmasına sebep olmuştur (Eylül 1992: 62). Benzer bir faaliyet, Görele'de Hasan Âli Yücel için yapılmıştır. Yücel'in önce belediye meydanına büstü dikilmiş, törende yapılan konuşmalarda, yerel gazetede yazılarda onun kişiliğinden, hizmetlerinden söz edilmiştir. Ayrıca şehir kitaplığına da Yücel'in adı verilmiştir. Kitaplık kısa zamanda genişletilerek kültür merkezi hâline getirilmiştir (Kaynaradağ, 1993: 2).

Şairlerin oturdukları semte, mahalleye adının verilmesi veya heykelinin dikilmesi, 21. yüzyılda yazar prestijlerini artıran bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Çoğu zaman yerel belediyeler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan bu çalışmalar, kültürel belleğin önemli pratiklerindedir. Bu bağlamda Beşiktaş Belediyesi Vişnezade Parkı'nda "Şairler Sofası" adlı bir bölüm kurarak birçok şair ve yazarın heykelini/büstünü dikmiştir. Sabahattin Kudret Aksal, Orhan Veli, Oktay Rifat, Özdemir Asaf, Şair Nigar Hanım, Neyzen Tevfik, Necati Cumalı, Behçet Necatigil, Cahit Sıtkı Tarancı bu parka heykeli dikilen isimlerdir. 2000 yılında henüz hayatta olan Necati Cumalı'nın Şairler Sofası'na heykelinin dikilmesine dair teşebbüsler de bu imajinatif çalışmaların bir parçasıdır (17 Ekim 2000: 15).

1980 yılından itibaren devletin resmî kurumları şair ve yazarların simgesel doğum yıldönümlerinde anıt ve heykellerini dikmek üzere birtakım faaliyetler başlatmıştır. Örneğin Nâzım Hikmet'in 100. doğum yıldönümünde Kültür Bakanlığı, heykeltıraş Tankut Öktem'e kadesiyle birlikte 6,5 metre yüksekliğinde olan heykelinin (bronz anıt) yapılmasını sipariş etmiş; 5 ay süren heykelde şair, ünlü paltosuyla yürürken tasvir edilmiştir.²¹

İstanbul gibi diğer büyük şehirlerde de şairler için heykel dikildiği görülmektedir. İzmir'de şair Can Yücel'in adını taşıyan sokağa Konak Belediyesi'nce büstünün dikilmesi bu türden bir örnektir. Büstün altına şairin bir şiiri yazılmıştır. Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nde Can Yücel Sokağı'nda bulunan Miko Kafe

²¹ (2001). Bakanlık Nazım'ın heykelini dikecek. *Hürriyet* gazetesi. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlik-nazimin-heykelini-dikecek-35945> (Erişim: 31.08.2023, saat: 16.10).

önünde heykeltıraş Yücel Tonguç Sercan tarafından yapılan büstün açılışında Yücel’in eşi Güler Yücel, bir hitabede bulunmuştur (29 Nisan 2007: 14). Bazı şairlerin ölümünden kısa bir süre sonra heykel çalışmalarının başladığı görülmektedir. Örneğin ölümünden birkaç ay sonra Kadıköy’de kendi ismini taşıyan sokakta Fazıl Hüsnü Dağlarca için bir anıt planlanmış, Kalamış Parkı’nda kaideli büyük bir heykeli yapılmıştır (1 Aralık 2008: 31).

Yeni Türk Edebiyatında hemen her şair için benzer figüratif heykel çalışması yapılmıştır. Bu simgesel sanatla, sanatkârların sanatsal bakış açısıyla üç boyutlu formları tasarlanmış, böylece toplumsal hafızadaki ölümsüzlükleri pekiştirilmiştir. Bu teşebbüslerde yerel ve merkezî dernek, vakıf ve belediyeler ile birçok sivil toplum kuruluşunun aktif rol üstlendiği görülmektedir. Mısır, Yunan gibi eski toplumlarda inanç faktörü nedeniyle rağbet gören heykel sanatı, modern toplumlarda geleneksel çizgiden soyutlanmış, süslemelerden arındırılarak modern bir görünüm kazanmıştır.

Sonuç

Güzel Sanatlar içerisinde önemli bir yeri olan heykel sanatı, Yeni Türk Edebiyatında yazarlara sembolik değer aşıl原因, toplumsal hafızada bellek tazelenmesi yapmalarına vesile olan figüratif bir çalışma alanıdır. İslamiyet’in emirleri doğrultusunda resim ve heykele mesafeli yaklaşan Osmanlı döneminde Osman Gazi, Midhat Paşa, Nâmık Kemal gibi tarihî şahsiyetler için heykel dikme teşebbüsleri bulunsa da bir toplumun “kültürel bellek temsilcisi” olan şair ve yazarlar adına dikilen ilk heykeller Cumhuriyet dönemine aittir. Heykel tartışmalarına zaman zaman edebiyatçılar da dâhil olmuş, lehte ve aleyhte birçok şair ve yazar matbuatta fikirlerini kamuoyuyla paylaşmıştır. Kültür ve sanat faaliyetlerinin başta halkevleri ve halkodaları olmak üzere Türk Ocağı, MTTB ve diğer sivil toplum kuruluşlarıyla topluma yayılması Cumhuriyet yıllarında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Güzel Sanatlar Akademisi dışında resim ve heykel sanatına dair kurslar düzenlenmiştir. 1929 yılında Abdülhak Hâmid için yapılan büst sonrası 1930 yılından itibaren Tevfik Fikret, Nâmık Kemal başta olmak üzere birçok edebiyatçı için heykel tasarımları yapılmıştır. Bazı yazarların ölümünden sonra heykelleri, sevenleri ve temsil ettikleri kurumlar vasıtasıyla dikilirken (Galatasaray Lisesi bahçesine Recaizâde Mahmud Ekrem’in heykelinin dikilmesi gibi) bazıları için de hayatta iken resmî ve sivil kurumlar tarafından dikilmiştir. Hâmid, Tevfik Fikret ile başlayan heykel ve büst çalışmaları, sonrasında Nâmık Kemal, Ziya Gökalp, Mehmet Âkif, Ahmet Rasim, Ahmet Haşim, Süleyman Nazif, Nâzım Hikmet gibi Türk edebiyatının önde gelen şahsiyetleri için yerel ve merkezî mahallere, yaşadıkları semt ve sokaklara heykelleri dikilmiştir.

Heykel sanatına karşı toplumda farkındalık arttıkça tarihî, askerî birçok isim yanında edebiyatçılar da gündeme gelmiş ve kimler için heykel dikilmesi konusunda mutabakat arayışlarına girilmiştir. Yaşayan şair ve yazarlar da bu konuya dair tekliflerini matbuat yoluyla kamuoyuyla paylaşmıştır. 1939 yılında *İkdam* gazetesinde yapılan bir anket, heykel konusunda toplumun aşağı yukarı kimler için heykel dikilmesi konusunda belirli bir fikre sahip olduğunu göstermektedir. 15 kişilik liste içerisinde *Nâmık Kemal*, *Mehmet Âkif*, *Abdülhak Hâmid*, *Ziya Gökalp*, *Tevfik Fikret* gibi 5 önemli şahsiyetin edebiyatçılardan seçilmesi, kültürün geleceğe taşınmasında şair ve yazarların üstlendiği görevin ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Heykel tartışmaları, estetik yönü ağır basan sanat ve edebiyatın birbirini besleyen ve birbiriyle kesişen yönünü yansıtmaktadır. Sonuç olarak heykeli yapılan her bir yazar, sanatın ölümsüzleştirdiği toplumsal belleğin ikonik bir parçası halinde gelecek kuşakların zihninde yaşamaya devam etmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı:

CCA, HR.İD..1840-11/12 (16 Haziran 1872/4 Temmuz 1872).

CCA, Fon 30-10-0-0/ 3-16-5 (26 Haziran 1927).

CCA, Fon 506/ 42821-193061-53/54/56 (19 Kasım 1927).

CCA, Fon 30-18-1-2/ 20-39-14 (7 Haziran 1931).

2. Kitaplar

(1968). *Onuncu Ölüm Yıldönümünde Yahya Kemal*. İstanbul: Yahya Kemal'i Sevenler Cemiyeti Yayınları.

Abdulkadiroğlu, A.- Abdulkadiroğlu, N. (1987). *Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri* (Sırat-ı Müstakim ve Sebülü'r-Reşad' Mecmualarında Çıkan). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ahmet Mithat Efendi. (2014). *Beşir Fuat*. (Haz. Bahar Dervişcemaloğlu). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Anar, T. (2018). *Sonsuzluğun Yüzleri: İkinci Yeni Şiirinde Görsel Sanatlar*, İstanbul: Ketebe Yayınları.

Berk, N.- Gezer, H. (1973). *50 Yıln Türk Resim ve Heykeli*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Defne, Z. Ö. (1968). "Bahçedeki Büst", *Tevfik Fikret*. İstanbul: Yenilik Basımevi.

Karaosmanoğlu, Y. K. (1934). *Ahmet Haşim*, Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası.

Kuzucu, K. (2018). *Kahramanı Yaratmak: İttihadçıların Alemdar Mustafa Paşa'yı Hatırlaması*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Lechat, H. (1945). *Yunan Heykeli*. Çev. Ahmet Hamdi Tanpınar-Zühtü Müritoğlu. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası

Lütfullah, A. (1337). *Üstâz Cenab Şahabeddin Bey'e Cevâb*. İstanbul: Necm-i İstanbul Matbaası.

Okay, O. (2008). *Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Sâmi, Ş. (1310/1898). *Kâmûs-ı Fransevî* (Dictionnaire Français-Turc). İstanbul: Mihrân Matbaası.

(2011). *Sessiz Yaşadım, Matbuatta Mehmet Âkif (1936-1940)*. Haz. İsmail Kara-Fulya İbanoğlu. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.

Şekerci, O. (1996). *İslâm'da Resim ve Heykel*. İstanbul: Nûn Yayıncılık.

Tanpınar, A. H. (1995). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tuğlacı, P. (1971). *20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük-II*. İstanbul: Pars Yayınevi.

Turani, A. (1979). *Dünya Sanat Tarihi (Resim-Heykel-Mimarî)*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

3. Süreli Yayınlar

(1326/1910). Midhat Paşa'nın Heykeli Hakkında. *Sırat-ı Müstakim*, (100), s. 380.

(1339-1923). İsmet Paşa'nın Heykeli. *İkdâm*, (9423), s. 1.

(1339-1923). "İsmet Paşa Âbidesi", *İkdâm*, (9490), s. 1.

(1341). Reîs-i Cumhuriyet Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Heykelinin Temel Taşı Konma Merasimi. *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, (I), S. 12, s. 426.

(1926). Havâdis ve İ'lân Kısımları. *Servet-i Fünûn*, (1573), s. 321, 324-325, 338.

(1926). Gazi Paşa'nın Heykeli. *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 26, s. 65.

(1926). Gazi Paşa'nın Heykeli. *Milliyet*, (30), s. 3.

(1929). İlk Heykel. *Cumhuriyet*, (1718), s. 1.

- (1930). Nâmık Kemal: Ankara Türk Ocağı'nda Büyük Şair İçin Bir Müze Yapılacak. *Cumhuriyet*, (158), s. 2.
- (1931). Nedim Heykeli İçin. Resimli Uyanış *Servet-i Fünûn*, (70), S. 1828-143, s.199.
- (1931). Tevfik Fikret'in Büstü. Resimli Uyanış *Servet-i Fünûn*, (71), S. 1846-161, s. 68-69.
- (1931). Tevfik Fikret'in Heykeli Dikilirken. *Vakit*, (5015), s. 1-2.
- (1931). Gazi Abideleri: İzmir'de Dikilecek Heykel İkmal Edilmek Üzere. *Cumhuriyet*, (2529), s. 4.
- (1932). İzmir'de Gazi Heykelinin Küşat Resminden İntibalar. *Cumhuriyet*, (2556), s. 5.
- (1932). Ahmet Rasim'in Heykeli. *Cumhuriyet*, (3047), s. 2.
- (1934). Heykeli Yapıldıktan Sonra. *Milliyet*, (2843), s. 7.
- (1939). Şair Âkif'in Anıtı. *Vakit*, (7554), s. 2.
- (12 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (1), s. 3.
- (13 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (2), s. 1.
- (15 İkincikânun 1939). Kâriyelerimizin Anketimize Verdiği Cevaplar. *İkdam*, (4), s. 1, 3.
- (15 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (4), s. 3.
- (16 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (5), s. 1, 7.
- (17 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (6), s. 7.
- (18 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (7), s. 7.
- (19 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (8), s. 7.
- (20 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (9), s. 7.
- (21 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (10), s. 7.
- (22 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (11), s. 7.
- (23 İkincikânun 1939). Hüseyin Cahit, Mithat Paşa'nın Heykelini Dikmeliyiz Fikrinde. *İkdam*, (12), s. 1.
- (24 İkincikânun 1939). Bürhan Toprak, Yunus Emre'nin Heykelini Dikelim Cevabını Verdi. *İkdam*, (13), s. 1, 3.
- (25 İkincikânun 1939). Doktor Âkil Muhtar Son Devir Adamlarının Heykelini İstiyor. *İkdam*, (14), s. 1, 3.
- (25 İkincikânun 1939). R. Galip Hakkında Bir Temenni. *İkdam*, (14), s. 7.
- (26 İkincikânun 1939). Bir Heykeltraşımızın Dikkate Değer Fikirleri. *İkdam*, (15), s. 1, 3.
- (29 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (18), s. 1.
- (29 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (18), s. 7.
- (30 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (19), s. 7.
- (31 İkincikânun 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (20), s. 7.
- (14 Şubat 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (31), s. 6.
- (15 Şubat 1939). Kimlerin Heykelini Dikmeliyiz? *İkdam*, (32), s. 3.
- (7 Mart 1939). Anketimizin Neticesi. *İkdam*, (52), s. 3.
- (13 Mart 1939). Anketimizde Kazananlar: Hediyeleleri Bugün Tevzi Ediyoruz. *İkdam*, (58), s. 1, 3.
- (1945). *Aylık Ansiklopedi*, S. 9, s. 268.
- (10 Haziran 1946). Şinasi'nin Heykeli Dün Açıldı. *Vakit*, (10198), s. 2.
- (18 Haziran 1946). Şinasi'nin Heykeli Dün Açıldı. *Vakit*, (10206), s. 2.

- (1949). Kıbrıs'ta Nâmık Kemal'in Heykeli Dikilecek. *Son Posta*, (1142), s. 1, 7.
- (1950). Nâmık Kemal Heykelinin Alçıdan Etüdünün Bir Detayı. *Yeni İstanbul*, (38), s. 4.
- (1950). Nâmık Kemal Heykelinin Alçıdan Etüdünün Bir Detayı. *Yeni İstanbul*, (38), s. 4.
- (1950). Fatih Heykeli İçin Bir Anket Açıldı. *Yeni İstanbul*, (188), s. 2.
- (6 Ekim 1951). Şinasi'nin Büstü Çalındı. *Yeni Sabah*, (4881), s. 1, 5.
- (7 Ekim 1951). Şinasi'nin Çalınan Büstü Bulundu. *Yeni Sabah*, (4882), s. 1, 7.
- (7 Ekim 1951). Şinasi'nin Büstünü Çalanlar Ele Geçti. *Milliyet*, (504), s. 1, 7.
- (10 Ocak 1969). Süleyman Nazif'in Büstü Yapıldı. *Cumhuriyet*, (15968), s. 5.
- (10 Mart 1970). Yıldız Akademisi Olaylı Açıldı. *Cumhuriyet*, (16384), s. 1, 7.
- (10 Mart 1970). Adıvar'ı Anma Töreni Sırasında Olay Çıktı. *Cumhuriyet*, (16384), s. 5.
- (13 Mart 1970). Öğrenciler Yine Boykotta. *Cumhuriyet*, (16387), s. 1, 7.
- (14 Mart 1970). Halide Edip Adıvar'ın Büstü Açıldıktan Üç Gün Sonra Dinamitlendi. *Cumhuriyet*, (16388), s. 1, 7.
- (17 Mart 1970). Adıvar'ın Büstüne Yapılan Tecavüz Protesto Ediliyor. *Cumhuriyet*, (16391), s. 5.
- (18 Mart 1970). Adıvar'ın Dün Tekrar Konan Büstünü 3 Bekçi Bekliyor. *Cumhuriyet*, (16392), s. 1.
- (18 Mart 1970). Halide Edip'in Büstü Tekrar Açıldı. *Milliyet*, (8014), s. 1.
- (Ocak 1977). 1976 Yılı Sanat Olayları. *Türk Edebiyatı*, (39), s. 45.
- (Eylül 1992). Adapazarı'nda Sait Faik Parkı. *Türk Dili*, (32), s. 62.
- (17 Ekim 2000). Necati Cumalı'nın Büstü Dikiliyor. *Cumhuriyet*, (27404), s. 15.
- (29 Nisan 2007). Can Baba Yeniden İzmirliyle. *Cumhuriyet*, (29789), s. 14.
- Akbal, O. (1988). Orhan Veli Beykoz'a Bakıyor. *Cumhuriyet*, (23074), s. 2, 13.
- Aykaç, F. A. (1938). Yurt Dışında 4: İki Heykel Vesilesi(y)le. *Cumhuriyet*, (5142), s. 3.
- Baban, C. (1970). Halide Edip Adıvar. *Cumhuriyet*, (16384), s. 2.
- Birgen, M. (1938). Nâmık Kemal'in Hatırasını Taziz Münasebeti(y)le. *Son Posta*, (2997), s. 2.
- Can, N. (2008). Şiir Fabrikası Durdu. *Varlık*, (1215), s. 31.
- Çelebi, M. (2008). "Osman Gazi'nin Heykeli Hakkında Bazı Notlar", *Prof. Dr. Necmi Ülker Armağanı*. İzmir: Meta Basım.
- Eren, A. A. (15 Şubat 1939). Bizde İlk Heykel Bahsi. *Yarım Ay*, (96), 3.
- Ergin, O. (1950). Türkiye'de Dikilen İlk Heykel. *Tarih Dünyası*, (14), 586-589.
- Ersoy, M. Â. (1326). Hasbihâl. *Sırât-ı Müstakîm*, (102), s. 403.
- Eyüboğlu, B. R. (1954). Abide Yerine Heykel. *Cumhuriyet*, (10649), s. 2.
- Gezgin, H. S. (1943). "Fatih'in Heykeli Meselesi", *Vakit*, (9121), s. 3.
- Gezgin, H. S. (20 Haziran 1946). Biz de Unutacağız!", *Vakit*, (10208), s. 2.
- Hergünsel, C. (Ağustos 1984). Sabancı: Sait Faik'in de, Yaşar Kemal'in de Büstlerini Yaptıracağım. *Sanat Olayı*, (27), s. 20-22.
- Kaynardağ, A. (1993). Görele'deki Hasan Âli Yücel Kültür Merkezi. *Cumhuriyet*, (24859), s. 2.
- Kemal, M. (1988). Orhan Veli'nin Heykeli. *Cumhuriyet*, (22993), s. 8.
- Kuntay, M. C. (1945). 300 Yıl Anılmayan Dâhi: Şekspir. *Son Posta*, (5466), 5.
- Kuntay, M. C. (1946). İki Eksik. *Son Posta*, (5592), s. 1.

- Kuntay, M. C. (1950). Bir Heykeller Listesi. *Son Posta*, (1682), s. 1, 3.
- Kuntay, M. C. (1955). Galatasaray Dün Alabildiğine Güzeldi. *Son Posta*, (5637-3245), s. 7.
- Miskioğlu, A. (1992). Sait Faik Üstüne Adapazarı Konuşması'ndan. *Türk Dili*, (32), s. 1.
- Mithat, S. (1953). Eski Yunanlılarda Heykeltıraşlık San'atı. *Son Posta*, (2534), 5.
- Necâ, M. (1326/1910). Midhat Paşa'nın Heykeline Dair Fetvâ Sûreti. *Sırât-ı Müstakîm*, (129), s. 406.
- Ortaç, Y. Z. (1939). Bir Mesele. *İkdam*, (3), s. 2.
- Özkırım, O. (6 Ekim 1951). Bahtsız Şinasi. *Milliyet*, (503), s. 2.
- Renda, G. (2002). Osmanlılarda Heykel. *Sanat Dünyamız*, (82), 139-145.
- Safa, P. (1937). Müslimanlıkta Resim ve Heykel Yasağı. *Cumhuriyet*, (4806), s. 3.
- Sağman, A. R. (1942). Fatih'in Heykelini Nereye Dikmeliyiz? *Tasvir-i Efkâr*, (5150-793), s. 2, 4.
- Selekler, H. M. (1930). Nâmık Kemal. *Resimli Uyanış Servet-i Fünûn*, (69), S. 1792-107, s. 39.
- Şerif, İ. (1330). İslamiyet Heykel Rezkine Müsâiddir. *İctihâd*, (96), s. 2157-2158.
- Talu, E. E. (1953). Nâmık Kemal'in Heykeli. *Son Posta*, (2500), s. 2.

İnternet Kaynakları

- (2001). Bakanlık Nazım'ın heykelini dikecek. *Hürriyet* gazetesi.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakanlik-nazimin-heykelini-dikecek-35945> (Erişim: 31.08.2023, saat: 16.10).
- Koç, M. G. (2014). *Ne çektin be Halide Onbaşı*. *Hürriyet* gazetesi.
<https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/ne-cketin-be-halide-onbasi-27771272> (Erişim: 31.08.2023, saat: 15.50).

Görsel Kaynaklar

- Berk, N.- Gezer, H. (1973). *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.